

Första världskriget

Innehåll

Introduktion.....	1
100 år sedan Första världskriget.....	2
Den svenska arbetarrörelsen och första världskriget.....	30
Imperialismens framväxt.....	36
Lärdomar av världskriget	41

Introduktion

Den 28 juli i år (2014) är det 100 år sedan Första världskriget började, ett krig som förutom omfattande död och förintelse även ledde till att Europas karta omstöptes, den ryska revolutionens seger m m.

Artiklarna nedan tar upp olika aspekter av denna historia. Den första ganska långa artikeln behandlar världskriget ur ett mer övergripande perspektiv, den andra koncentrerar sig på den svenska arbetarrörelsen under de aktuella åren. De återstående handlar om imperialismens framväxt, dvs. bakgrunden till världskriget, samt de lärdomar för framtiden som bör dras.

Lästips: Marcel Liebman: [1914: den stora splittringen](#) (tar upp bakgrunden till arbetarrörelsen splittring).

Militärallianser före krigsutbrottet 1914. Trippealliansen sprack när Italien inte gick med i kriget

Per Olsson

100 år sedan Första världskriget

Publicerad i *Offensiv* 10/7 2014.

I juli [2014] är det precis hundra år sedan det första världskriget bröt ut. Det var ett imperialistiskt krig för makt, prestige, marknader, territorier och kolonier. Kriget, som kom att kallas Det stora kriget, rasade ända fram till slutet av 1918. Under dessa år förvandlades delar av Europa till en krigskyrkogård. Det mänskliga lidandet och förödelsen, som kriget orsakade, saknar historisk motsvarighet. Uppemot 20 miljoner människor, soldater och civila, dog i kriget. Serbien led de proportionellt största förlusterna – nästan var sjätte invånare förlorade sitt liv.

Förutom krigets offer dog ytterligare minst 22 miljoner människor i spanska sjukan, den pandemiska influensa som bröt ut i krigets slutskede. Kriget kom att helt rita om världens politiska och sociala karta. Med början i Ryssland 1917 blev kriget upprinnelsen till historiens hittills kraftfullaste revolutionära våg.

Arbetarnas och de fattigas uppror på hemmaplan, jämte den samtidiga revolutionära jäsningen bland soldater och matrosar, ändade till sist stridigheterna. Första världskriget var det första industriella och totala kriget mot mänskligheten.

På ett fasansfullt sätt kom redan krigets första veckor att ge besked om att kapitalismens genombrott gett de styrande oemotsvarade resurser och möjligheter att bedriva ett krig, som innebar att samhället kastades ned i våldsamt förfall och barbari. Första världskriget ”är ett krig

mellan rovdjur om hur bytet skall delas, om vem som skall förslava främmande länder. Kriget förs av alla stormakter om utplundringen, uppdelningen av världen, om marknader, om att förslava folken. För bourgeoisie innebär det ökade profiter”, skrev den ryske marxisten och revolutionsledaren Vladimir Iljitj Lenin när kriget hade påbörjat sitt andra år.

På ett kusligt sätt blev kriget en bekräftelse på den varning som den revolutionäre socialisten Friedrich Engels, Karl Marx stridskamrat, utslungade redan 1887: Ett nytt krig mellan Europas stormakter skulle bli ”ett världskrig av en hittills oanad omfattning och häftighet som på tre-fyra år skulle ödelägga kontinenten och sprida hunger, epidemier och akut nöd”.

Det kapitalistiska samhället hade inte bara skapat möjligheter för socialism och arbetarklassens maktövertagande utan också samhällets återfall i barbari. I samband med att det är hundra år sedan kriget bröt ut har det givits ut ett överflöd av böcker och producerats en mängd dokumentärer om kriget.

Det mesta som skrivits och kommenterats har skildrat kriget på västfronten och försökt förklara krigsutgången med hänvisning till händelser på slagfältet. Det var emellertid inte antal vapen och soldater som till sist avgjorde krigsutgången utan massornas krigströtthet och fredsvilja. Första världskrigets strider utkämpades visserligen främst på europeisk mark (Europa hyste flertalet av dåtidens stormakter), men kriget omfattade direkt eller indirekt alla kontinenter. Och de många sår som kriget orsakade är långt ifrån läkta.

De gränser som de segrade imperialistiska makterna (Storbritannien och Frankrike) godtyckligt ritade efter krigsslutet 1918 i Mellanöstern, helt över huvudet på invånarna, lägger ett stort ansvar för dagens våld och splittring på imperialismens axlar. Ännu har inte Turkiets ledare velat erkänna omfattningen av det folkmord på armenier som ägde rum med början 1915.

Första världskrigets utgång kom överhuvudtaget att forma 1900-talets historia. Kriget innebar slutet för såväl tsardömet i Ryssland och dubbelmonarkin Österrike-Ungern som för det som fanns kvar av det osmanska riket. Men den enskilt viktigaste händelsen var den ryska socialistiska oktoberrevolutionen 1917.

För första gången grep arbetarna och fattigbönderna makten och det satte ett exempel, som snabbt fick efterföljd. De revolter och uppror som följde i revolutionens spår gjorde det omöjligt för den härskande klassen att fortsätta kriget.

Det var massornas kamp för fred, bröd, arbete och jord som fick soldaterna att kasta sina vapen och vägra lyda order eller ge upp och låta sig tas tillfånga. Den ryska miljonhövdade armén, på papperet världens största, formligen löstes upp från våren till hösten 1917.

Första världskriget hade föregåtts av en exempellös kapitalistisk expansion, som etablerade finanskapitalets makt och imperialismens tidsålder. De första stora imperialistiska makterna hade, oftast med brutal vapenmakt och i krig med varandra, koloniserat och lika girigt som brutalt styckat upp världen.

”Från 1876 till 1914 har de sex ’stor’-makterna [Storbritannien, Ryssland, Frankrike, Tyskland, USA och Japan] roffat åt sig 25 miljoner kvadratkilometer, dvs. en yta som är 2,5 gånger så stor som hela Europa! Sex makter håller över en halv miljard (523 miljoner) invånare i kolonierna förslavade. Fyra invånare i ’stor’-makterna motsvaras av fem invånare i ’deras’ kolonier. Och alla vet, att kolonierna har erövrats med eld och svärd, att koloniernas befolkning behandlas som djur och utsugs på tusen sätt” (Lenin: [Socialismen och kriget](#)).

Den brittiska imperialismen var den tidens dominerande imperialistiska makt. Det brittiska imperiet, omfattande en fjärdedel av jordens yta, och dess flotta dominerade världshaven. Men den brittiska imperialismens ställning hotades av å ena sidan Tysklands snabba frammarsch – industriellt och militärt – och å andra sidan den växande styrkan hos den amerikanska imperialismen.

Till skillnad från exempelvis det brittiska imperiet var Tysklands handel, kapitalexport och expansion i första hand koncentrerad till Europa, en återspeglning av att Tyskland inte kunde matcha den brittiska imperialismen vad gäller kolonier och kontroll av landområden utanför Europas gränser. ”Tyskland var navet runt vilket Europas ekonomiska system kretsade [1850-1913]”, skrev *Financial Times* i en bilaga om världen 1888-1988.

Men inte bara den tyska kapitalismen upplevde en blomstringstid årtiondena innan första världskriget bröt ut. Även andra länder upplevde en tid av snabb ekonomisk tillväxt och kapitalismen, via världshandelns årliga tillväxt och kapitalexporten, lade under sig allt större områden.

På ett årtionde industrialiserades Ryssland. Att den ryska kapitalismen utvecklades sent – i skydd av en statsmakt som vilade på gamla ordningen och tsarismens absolutism och som en produkt av i huvudsak utländska kapitalinvesteringar (inte minst franskt kapital) – skulle skapa en oundviklig våldsamt kollision mellan å ena sidan den uppåtstigande arbetarklassen och å andra sidan den svaga inhemska borgarklassen och staten. Den ryska revolutionen 1905, särskilt masstrejken, blev den första urladdningen.

I takt med kapitalismens expansion följde ökad konkurrens och tilltagande rivalitet om vem och vilka som skulle bli den dominerande europeiska makten. Ur dessa interimperialistiska motsättningar formades tidigt en trippelallians mellan Tyskland och dubbelmonarkin Österrike-Ungern (det habsburgska imperiet med 53 miljoner invånare på en yta som idag täcker en rad länder i Central- och Östeuropa) samt Italien och en motsatt trippelallians, den så kallade trippelententen, mellan Frankrike, Ryssland och Storbritannien.

De förstnämnda utgjorde centralmakterna i kriget och den sistnämnda ententen eller de allierade. De olika allianserna bedrev en ständig kamp sinsemellan för att knyta ytterligare länder till sig, samtidigt som de drog upp krigsplaner för hur de skulle lägga Europa under sig och erövra nya marknader samt tillgångar.

”Bland de stora europeiska imperierna fanns det stora skillnader i storlek och styrka, en obalans som ledde till instabilitet. Och eftersom de var rivaler höll deras ledare ständigt ögonen på varandra och försökte gissa vem som skulle besegra vem i ett eventuellt krig, och vem som var således bäst att alliera sig med”, skriver David Fromkin i sin bok *Europas sista sommar*.

I takt med att konkurrensen intensifierades på världsmarknaden och kapitalets behov av ständig expansion utanför landsgränserna, började varje lands framgång ske på bekostnad av konkurrerande länder. Det i sin tur skärpte spänningarna mellan de rivaliserande makterna och underminerade varje försök att skapa en jämvikt i relationerna mellan dåtidens stormakter.

Jämsides med denna utveckling framträdde motsättningen mellan kapitalismens fortsatta utveckling och den allt snävare nationella kostymen allt tydligare. Varje försök att överkomma denna motsättning tenderade att ge upphov till nya spänningar och antagonistiska motsättningar på världssenen.

Åren fram till krigsutbrottet var ingalunda en fredlig period utan kantades av krig och konflikter, som exempelvis USA:s kolonialkrig i Filippinerna 1899-1902, det rysk-japanska kriget 1904-05,

Österrike-Ungerns annektering av Bosnien-Hercegovina 1908-09, Marockokrisen 1911, Italiens krig mot Turkiet 1911-12, som slutade i Italiens kolonisering av Libyen, och de två storkrig som rasade på Balkanhalvön 1912-13.¹

Krig är en fortsättning på politiken men med våldsamma, dödsbringande medel. Imperialismens tidsålder födde också militarismen och väldig militär kapprustning.

Allmän värnplikt hade införts i nästan alla europeiska länder (med undantag för Storbritannien) för att snabbt kunna mobilisera utbildade soldater och transportera dem på järnväg, som byggts ut för att också tjäna militära ändamål. Åren 1908-13 ökade rustningskostnaderna för Europas sex största länder med 50 procent.

”**Nästan alla stormakter** använde nu 5 till 6 procent av sin nationalinkomst till sina väpnade styrkor” (Adam Hochschild: *Aldrig mera krig: lojalitet och motstånd 1914-1918*). Symptomatiskt är att den tyska vapenfabriken Krupp var Europas enskilt största företag.

Men mer än något annat kom 1900-talets första fjorton år att innebära den socialistiska arbetarrörelsens genombrott. Över hela Europa började arbetarrörelsen bli en masskraft. Dåtidens socialistiska arbetarpartier, de flesta bar namnet Socialdemokraterna, hade redan 1889 förenats i den socialistiska Andra Internationalen.

Den tidens socialdemokrati var arbetarpartier, som organiserade socialister och kan inte jämföras med dagens borgerliga socialdemokrati. Den globala kampen mot militarism och för fred kom från första stund att bli en av den nya Internationalens absolut viktigaste uppgifter.

Internationalens andra kongress 1891 uttalade att krig och militarism var en produkt av kapitalismen och att endast arbetarklassens förbrödning och kamp för socialism kunde säkra fred. Detta uttalande skulle sedan följas av fler uttalanden och gemensamma kampanjer mot militarismen, som definierades som ”ett kapitalistiskt affärs- och maktintresse”.

Parollen ”Inte en man, inte ett öre mot den förbrytelse mot mänskligheten som heter militarismen” populariserade och summerade Internationalens program och uppgifter. I Stuttgart 1907 antog Internationalens kongress en resolution, författad av Lenin och Rosa Luxemburg, som uppdrog till de socialdemokratiska partierna att göra allt för att förhindra ett världskrig.

Och om kriget ändå bröt ut skulle Internationalens medlemmar ställa sig i oförsonlig opposition mot den egna härskande klassens krig och organisera en kamp för fred och kapitalismens avskaffande. När Internationalen höll sin extrakongress 1912, vilken skulle bli den sista, antogs följande resolution:

”Om ett krig hotar att bryta ut, är det arbetarklassens och deras parlamentariska representanters plikt i de inblandade länderna, understödda av Internationella socialistiska byråns koordinerande verksamhet, att tillgripa varje ansträngning i syfte att förhindra dess utbrott. De måste använda sig av de metoder de betraktar som mest effektiva, vilka naturligtvis skiftar med klasskampens skärpning och den allmänna politiska situationen. Utifall ett krig ändå skulle bryta ut, är det deras plikt att ingripa för dess snabba avslutande och sträva med all sin makt att utnyttja den ekonomiska och politiska kris som skapats av kriget till att resa massorna och därigenom påskynda det kapitalistiska klasstyrets fall.”

Resolutionen, som bara kan läsas som en maning till revolution, hade föregåtts av en internationell aktionsdag mot Balkankriget och för fred.

¹ Se [Krigsskådeplatsen Balkanhalvön](#) av Anders Hagström – Red

Internationalens mäktigaste parti var det tyska Socialdemokraterna (SPD) vars medlemstal hade passerat en-miljon-strecket 1913. I valet 1912 hade partiet fått drygt en tredjedel av rösterna (34,8 procent) och med bred marginal blivit landets största parti. SPD gav ut 90 dagstidningar och hade 3 500 anställda.

Inom Internationalen betraktades SPD som "Partiet" och garanten för att den internationella socialdemokratin även i fortsättningen skulle vila på den ideologisk-politiska grund som Marx och Engels hade lagt fram. Det har dock sedan länge blivit en allt större skillnad mellan vad SPD-ledarna skrev och sa och partiets praktik.

I ord var de socialismen trogna men den faktiska politiken och metoderna var rakt igenom inomkapitalistiska. Den fackliga ledningen – de tyska fackföreningarna räknade 2,5 miljoner medlemmar – var om möjligt en ännu större konservativ bromskloss.

Under 1900-talets början och särskilt efter 1905 blev SPD-ledningen samt den tusenhövdade staben av heltidsfunktionärer allt mer fokuserad på parlamentet och att vinna röster, samtidigt som fackledningen gjorde kompromisser till en dygd, vilket slutade i klassamarbete istället för masskamp.

Orsaken till den politiska urartning och den åtföljande byråkratiseringen, som Rosa Luxemburg var den första att uppmärksamma och ta strid mot, var dels SPD- och fackledningens rädsla för att partiet åter skulle förbjudas, som under 1878-1890, dels trycket från kapitalismens uppsving och fientliga klasskrafter.

Arbetarrörelsens ledning hade börjat se kapitalismens expansion och de sociala förbättringar som ett evigt tillstånd, vilket närde de reformistiska idéerna om att arbetarrörelsen bara hade att vänta tills den dag man blivit så stark att man utan strid kunde gripa samhällsmakten. Inget, allra minst storstrejk och andra massmobilisering, fick äventyra "den gamla beprövade taktiken" av parlamentariskt arbete, stegvisa förändringar och klasskompromisser. Kampen för socialism fick vänta.

Denna inomkapitalistiska reformism märktes inte bara inom den tyska socialdemokratin utan i flera av Internationalens partier, bland annat den svenska socialdemokratin. Men eftersom ledningen inte helt kunde frigöra sig från medlemmarna kände den sig tvungen att fortsätta ge läpparnas bekännelse till socialism och internationalism.

Till skillnad från åren innan andra världskrigets utbrott 1939 var det en arbetarrörelse på frammarsch, som 1914 hade konfronterat ett växande krigshot. Det var en viktig skillnad gentemot 1930-talet, då arbetarrörelsen i många länder krossades av fascismen och nazismens järnhäl och som dessutom hade fått uppleva den ryska revolutionens urartning och stalinismens framväxt.

I motsats till andra världskriget, då stora delar av den europeiska arbetarrörelsen i det närmaste likviderades, kunde arbetarorganisationerna i mångt och mycket fortsätta att verka under krigsåren 1914-18. Den fackliga organisationsgraden i det närmaste fördubblades i krigförande länder som Storbritannien och Frankrike 1914-18 och i USA ökade den med 85 procent under krigsåren (USA gick inte in i kriget förrän 1917).

Inte minst i Ryssland hade arbetarrörelsen återhämtat sig efter nederlaget 1905 och från 1912 och fram till sommaren 1914 skakades det ryska väldet av en strejkvåg som svepte över industrin. I Västeuropa inkasserade Socialdemokraterna stora valframgångar, inte bara i Tyskland, utan

även i till exempel Österrike samt Belgien och i Finland blev Socialdemokraterna största parti redan 1907.

Från 1910 och fram till krigsutbrottet hade de engelska fackföreningarnas medlemstal nästan fördubblats – från 2,3 miljoner medlemmar till fyra miljoner – och förberedde sig inför en möjlig generalstrejk i november 1914. Under samma tid föll antalet fackligt organiserade i Sverige, som en följd av det allvarliga bakslaget i storstrejken 1909 (se förra numret av Offensiv, #1107).

Men perioden 1910-14 kom att etablera det socialdemokratiska ungdomsförbundet och dess kamp mot ”det befästa fattighuset”, som arbetarrörelsens socialistiska ryggrad. Det i sin tur placerade ungdomsförbundet längst fram i kampen mot de svenska ”försvarsvännerna” och krigsaktivisterna när kriget bröt ut.

Efter år av krigsförberedelser följde en allt snabbare nedräkning mot krig med början sommaren 1914. Om inte dödsskotten i Sarajevo hade inträffat skulle en annan händelse blivit en ursäkt för att ”släppa lös krafter som redan satts i rullning”, som det heter i en nyutkommen bok, *Catastrophe: Europe goes to war 1914*, av den brittiske journalisten Max Hastings. Mordet på Österrike-Ungerns ärkehertig och tronföljare Franz Ferdinand och hans hustru den 28 juni 1914 utfördes av en bosnisk serb, Gavrilo Princip, med stöd av en grupp som blivit känd som Svarta handen med målet att skapa ett stor-Serbien.

Gavrilo Princip skjuter ärkehertig Franz Ferdinand. Illustration av Achille Beltrame i *La Domenica del Corriere* den 12 juli 1914.

Ända sedan skotten föll har historikerna försökt hitta band som förbinder Princip och Svarta handen med den serbiska regeringen och dess självutnämnda beskyddare Ryssland. Konspirationsteorierna har avlöst varandra.

Men ”ett århundrade senare kan vi fortfarande inte med säkerhet säga vem som visste vad och vid vilken tidpunkt” (D. Fromkin: *Europas sista sommar*). Vem eller vilka som hade kännedom om terrordådet är emellertid mindre intressant. Enligt journalisten Adam Hochschild hade den österrikisk-ungerska generalstaben redan flera veckor före mordet ”förberett åtgärder mot Serbien”.

Österrike-Ungerns omedelbara reaktion på skotten i Sarajevo var att snabbt vända sig till Tyskland och försäkra sig om stöd för en krigsinsats – i kamouflage av ”en bestraffningsaktion” – mot Serbien. Tysklands stöd var nödvändigt eftersom det habsburgska imperiets härskare inte kunde blunda för att ett krig mot Serbien sannolikt också betydde krig mot Ryssland.

Om Serbien slukades av Österrike-Ungern skulle Ryssland förlora ytterligare inflytande på Balkanhalvön. Tyskland å sin sida behövde Österrike-Ungern som en allierad i det krig mot Ryssland och Frankrike, som den tyska härskande klassen länge ansett vara ett närmast absolut villkor för fortsatt expansion och ändrade maktförhållanden.

Uppfattningen om att det sannolikt krävdes ett krig för att säkra och främst vidga den egna maktställningen var en syn som delades av den brittiska, franska och ryska imperialismen. ”Alla sidor förbereder sig inför det europeiska krig som alla sidor förväntar sig bryter ut förr eller senare”, skrev den tyske generalstabschefen Helmuth von Moltke i december 1912.

I juli 1914 var krigsförberedelserna i full gång, samtidigt som de imperialistiska makterna undvek att beordra allmän mobilisering eftersom ingen ville framstå som angripare utan snarare som ett offer som påtvingats ett ”försvarskrig”. Skälen till det var den folkliga opinionen på hemmaplan. Men mobiliseringarna hade inletts och de krigsplaner som tidigare dragits upp började sättas i verket.

”Om, som Clausewitz så riktigt säger, kriget utgör en fortsättning av den nationella politiken, så utgör krigsplanerna det i ännu högre grad.” (Barbara W. Tuchman: *Augusti 1914*)

Den hastighet i vilken händelserna utvecklades under juli körde över varje försök till medling och diplomati. Den 28 juli förklarade Österrike-Ungern krig mot Serbien och dagen efter bombarderades Belgrad av österrikiskt artilleri. Inom en vecka skulle hela Europa sättas i brand.

Samma dag som Österrike-Ungerns kejsare Frans Josef undertecknade krigsförklaringen mot Serbien genomförde Berlins arbetare en stor demonstration, med tiotusentals, mot den hotande världsbranden.

Bakom parollerna ”Ned med kriget” och ”Länge leve socialdemokratin” tågade de genom den tyska huvudstaden samtidigt som de mer välbärgade satt på uteserveringarna och sjöng patriotiska sånger, buade och applåderade när polisen upplöste protestmarschen. Dagarna innan hade SPD hållit antikrigsmöten ”mot krigshetsarnas kriminella göranden” runt om i Tyskland, som hade samlat mer än 100 000 deltagare.

Totalt deltog omkring en halv miljon människor i de antikrigsprotester som genomfördes i Tyskland i slutet av juli. Även i Frankrike, Storbritannien och Österrike organiserades protester. Så sent som den 2 augusti genomfördes en jättelik protestmarsch mot kriget i London, som beskrivits ”som den största demonstrationen på år och dag”. Keir Hardie, parlamentsledamot för socialdemokratiska Labour, ”manade under vilt jubel till generalstrejk om Storbritannien gick ut i krig” (A. Hochschild: *Aldrig mera krig*).

Men den oerhört snabba nedräkningen mot kriget tog arbetarklassen med överraskning. Dagarna innan krigsutbrottet och trots protester hade ledningen för arbetarrörelsen i Tyskland och andra länder försäkrat sina respektive härskande klasser att de inte skulle opponera sig mot kriget. (Keir Hardie var dock inte en av dem, han förblev motståndare till kriget.)

I Max Hastings *Catastrophe* citeras en tysk arbetare och SPD-medlem, som i ett brev daterat den 26 juli 1914 skriver att han är övertygad om att ”Internationalen kommer att förhindra kriget och om kriget ändå bryter ut kommer dess ohyggligheter att skapa uppror och myterier”.

Han skulle få rätt vad gäller det sistnämnda, men hoppet om att Internationalen skulle mobiliseras mot kriget grusades. Istället för ”krig mot kriget” valde SPD-ledarna och andra socialdemokratiska ledare att ge stöd till kriget.

Samtidigt som tyska SPD organiserade protester mot kriget hade dess ledning sannolikt redan låtit den härskande klassen få besked om att partiet inte skulle gå i opposition mot kriget. ”Vad beträffar Tyskland fanns det mer som stod i vägen för dem som ville inleda fientliga handlingar. Arbetarrörelsen och socialdemokratien måste övertygas om krigets nödvändighet, men det lyckades Bethmann [Tysklands rikskansler] med under den sista turbulenta veckan i juli” (D. Fromkin: *Europas sista sommar*).

Den 1 augusti förklarade Tyskland krig med Ryssland, under förevändningen att Ryssland varit först att utfärda allmän mobilisering och att tsarens trupper ”angripit det tyska riket”. Till krigsförklaringen lades ett beslut om undantagstillstånd i Tyskland. Samtidigt rullade tyska trupper västerut, Frankrike mobiliserade och delar av den brittiska flottan seglade ut mot Engelska kanalens franska kustband.

Den härskande klassen i Storbritannien var dock splittrad och det fanns en stark opinion mot ett brittiskt deltagande i kriget. En majoritet inom regeringen var till en början antingen emot eller ytterst tveksam till att Storbritannien skulle gå med i kriget (två ministrar som var emot avgick) och enligt landets premiärminister, tillika det regerande liberalernas ledare Herbert Asquiths, var ”City” (finanskapitalet) helt emot.

De delar av den härskande klassen som var för ett deltagande i kriget visste med sig att de behövde en ursäkt för att vända opinionen och övertyga ”City” om att den brittiska imperialismen bara kunde hävda sin ställning genom att gå i krig.

Tysklands ultimatum den 2 augusti till neutrala Belgien, om fri lejd genom hela landet för de trupper som hade satts i rörelse mot Frankrike vilket den belgiska regeringen som väntat sa nej till, följt av de tyska truppenas invasion av Belgien och Tysklands krigsförklaring mot Frankrike den 3 augusti gav de brittiska krigshökarna den förevändning de önskat. Den 4 augusti gick Storbritannien i krig med Tyskland.

När den brittiske utrikesministern Edward Grey talade till parlamentet om skälen till krigsförklaringen (beslutet om att gå i krig hade fattats av en liten klick) sa han bland annat: ”Jag ber nu att huset [parlamentet] utgående från de brittiska intressena måste begrunda vad som nu står på spel”. Vad som stod på spel var ”att hindra hela Västeuropa från att mitt framför oss råka under en enda makts herravälde”.

Om inte den brittiska imperialismen drog ut i krig ”skulle vi offra vår respekt, och vårt goda namn och rykte inför världen, förutan vi inte skulle kunna undgå de allvarligaste och svåraste ekonomiska konsekvenser”, sa Grey vidare samtidigt som han hycklande deklarerade att försvaret av Belgiens neutralitet var en ”hederssak”.

Men, precis som den tyska imperialismen, hyste den brittiska imperialismen inga betänkligheter att invadera andra länder och kontinenter eller strunta i länders neutralitet. Som Hochschild anmärker, ”var Tysklands invasion av Belgien inte det enda fallet [under första världskriget] där en stormakt tog sig rätten att marschera genom ett neutralt lands territorium: Inom några veckor skulle brittiska trupper korsa kinesisk mark för att angripa den tyska kolonin Tsingtao”. (Den tyskkontrollerade hamnstaden Tsingtao, idag Qingdao, togs över av japanska trupper i oktober-november 1914. Japan, som var allierat med Storbritannien sedan 1902, fortsatte sedan sitt erövringskrig i Kina).

I början av augusti 1914 hade världen kastats in ett nytt krig som få anade skulle pågå i drygt fyra år. Totalt miljoner mobiliserades och skickades ut i kriget. Många av dem skulle aldrig återvända.

Det hade stått klart att massmöten och demonstrationer ensamt inte kunde stoppa kriget. För att om möjligt stoppa krigshetsarna hade det krävts generalstrejk och revolutionär masskamp, i enlighet med vad Internationalen beslutat men som de flesta av dess partier inte vågade omsätta i handling eftersom det skulle innebära en väldig och ögonblicklig utmaning av kapitalet och de styrande.

Ledningens inomkapitalism och kryperi splittrade arbetarrörelsen och försvårade varje strävan efter att stå upp mot den nationalism som bröt fram vid krigsutbrottet. Nationalismen och den patriotiska våg som krigsutbrottet piskade fram kunde förstås inte negligeras.

De omedelbara negativa effekterna blev att strejker och andra öppna uttryck för klasskampen avbröts när även delar av arbetarklassen sveptes med i den nationalistiska yran. Men dessa effekter var trots allt temporära och övergående. För socialister var det mer än någonsin nödvändigt att stå upp mot det imperialistiska kriget – för fred utan annekteringar och för socialism. Om inte, skulle Internationalen bli ett av krigets första offer.

Vid krigsutbrottet väntade Internationalens alla partier på det tyska SPD:s svar. Partiets parlamentsgrupp var splittrad, men en stor majoritet var beredd att ge sitt stöd till den härskande klassens krig och för att partiet skulle rösta ja till krigskrediter. Med 78 röster för och fjorton emot beslöt SPD:s parlamentsgrupp att meddela kanslern och parlamentet att partiet gav sitt enhälliga stöd till ökade krigskrediter.

De fjorton som var i opposition beslöt dock att inte offentligt utmana partiledningen, utan vek undan för partipiskan och valde att också rösta för. Detta betydde att det var en av dem, Hugo Haase i egenskap av SPD:s ordförande, som den 4 augusti gav partiets kapitulationsförklaring. Med SPD:s stöd röstade parlamentet för 5 miljarder mark i krigsanslag.

De tyska Socialdemokraternas ja till krigskrediter fick kejsar Wilhelm II och generalerna att jubla. Kejsaren talade om att nu ”hädanefter finns det inga partier, bara tyskar” och lovade att soldaterna skulle ”vara hemma innan löven faller av träden”. Snabbt kom SPD-ledningens stöd till ”sin” härskande klass att döpas till ”Burgfrieden” – borgfred. Vänstern inom den internationella socialdemokratin kunde till en början inte tro att SPD-ledningens politiska urartning gått så långt.

När Lenin första gången läste om partiets beslut att säga ja till krigskrediter i SPD:s tidning *Vorwärts* trodde han att det var en falsk upplaga producerad av den tyska generalstaben. De flesta av Internationalens partier följde SPD i spåren och gav sitt stöd till respektive regimers krig.

Tysklands riksdag röstade för kriget

Undantaget var den ryska socialdemokraternas två partier – de revolutionära bolsjevikerna och de inomkapitalistiska mensjevikerna – och den serbiska socialdemokratin. I andra länder var det enskilda, oppositionella strömningar inom socialdemokratin och socialdemokratiska ungdoms- och kvinnoorganisationer som tog upp kampen mot det imperialistiska kriget och för arbetarsolidaritet.

Till skillnad från andra partier röstade de ryska och serbiska socialdemokraterna nej till krigskrediter, vilket ledde till att bolsjevikernas ledamöter i Duman (parlamentet) arresterades. De socialistiska parlamentsledamöterna i Serbien gav ett exempel som stod i bjärt kontrast till SPD-ledningens feghet som i parlamentet hade uttalat ”att i farans stund sviker vi inte fosterlandet. Vägleda av dessa principer röstar vi för krigskrediter”.

”**För att till fullo** inse de serbiska socialisternas handling måste vi påminna oss den politiska situation de stod inför. En grupp serbiska konspiratörer hade mördat en medlem i den habsburgska familjen, det österrikisk-ungerska prästerskapets, militarismens och imperialismens stöttepelare. Militären i Wien använde det som en välkommen förevändning för att skicka ett ultimatum till Serbien, ett ultimatum vars rena oförsämdhet knappast tidigare skådats i diplomatins historia. Till svar gjorde den serbiska regeringen enorma eftergifter, och föreslog att tvistefrågan skulle överlämnas till domstolen i Haag. Därefter förklarade Österrike krig mot Serbien. Om begreppet ’försvarskrig’ har någon som helst mening, så gällde det i detta fall definitivt för Serbien. Trots det vägrade våra vänner Ljaptchevitch och Katzlerovitch, orubbliga i sin övertygelse om vilken handlingslinje socialister måste driva, att ge regeringen en förtroenderöst. Författaren befann sig i Serbien i början av kriget. Omröstningen om krigskrediterna i Skuptchina [parlamentet] genomfördes i en atmosfär av obeskrivlig nationell yra. Den skedde med hjälp av

namnuppprop. 200 medlemmar hade röstat 'Ja'. I ett ögonblick av dödstystnad kom rösten från socialisten Ljaptchevitch, 'Nej'. Alla kände den moraliska styrkan i denna protest, och händelsen har gjort ett outplånligt intryck i mitt minne", skrev den ryske socialisten och förgrundsgestalten under oktoberrevolutionen, Leo Trotskij, i sin skrift [Kriget och internationalen](#) från 1914.

I samma skrift skriver Trotskij att:

"Den Andra Internationalens kollaps är ett tragiskt *faktum* – det vore blindhet eller feghet att sluta ögonen för detta. Den franska socialismens och den största delen av den engelska socialismens uppträdande utgör en lika stor del av denna kollaps som den linje som förts av den tyska och österrikiska socialdemokratin. Rent diplomatiska försök att återskapa Internationalen – genom en ömsesidig 'amnesti' – kommer inte att föra oss ett enda steg framåt. Det är inte fråga om en episodisk eller tillfällig motsättning. Vad det gäller är de gamla politiska partiernas kapitulation inför det historiska prov de ställts inför av det europeiska kriget [...] Alla försök att rädda Andra internationalen på den gamla grundvalen, med hjälp av personliga diplomatiska metoder och ömsesidiga eftergifter, är helt hopplösa."

Efter att den internationella socialdemokratin hade lidit skeppsbrott och splittrats i augusti 1914, ställdes den tidens verkliga socialister inför uppgiften att bygga nya arbetarpartier och en ny socialistisk International.

År 1912 hade den ryska socialdemokratin definitivt splittrats. Majoriteten bolsjevikerna (från det ryska ordet för majoritet) ledda av Lenin, var de som tidigast slog fast att nu gällde det att bygga en ny "tredje international på revolutionär basis".

Tiden krävde såväl ett politiskt som organisatoriskt avskiljande från de socialdemokratiska partier som hade tagits över av opportunistiska "fosterlandsvänner" och fientliga klasskrafter som fruktade den revolutionära masskampen.

I en resolution riktad till bolsjevikernas kadrer skrev Lenin att partiet systematiskt måste arbeta för att "ta steg mot att förvandla det imperialistiska kriget till ett inbördeskrig", det vill säga det socialistiska krigsmotståndets syfte är att samla arbetarklassen till en revolutionär resning mot kriget. Konkret betydde detta:

"1) Avböjande att rösta för krigskrediter etc; 2) brytande av 'Burgfrieden'[borgfreden]; 3) bildande av en illegal organisation; 4) stöd åt soldaters förbrödring i skyttegravarna; 5) stöd åt proletariatets alla revolutionära massaktioner överhuvudtaget. Stöd, utveckling, breddning, skärpning av de revolutionära massaktionerna och den revolutionära rörelsen. Bildande av en illegal organisation för propaganda och agitation i denna riktning, för att hjälpa massorna att förstå rörelsen och dess uppgifter, dess medel, dess mål" (Lenin: [Andra internationalens opportunism och sammanbrott](#)).

När kriget bröt ut proklamerade även ledarna för den svenska socialdemokratin borgfred. Från ett partimöte i Kisa sände Socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting ett telegram till statsminister Hjalmar Hammarskjöld, som lovade att regeringen kunde räkna med "ett fullt förtroende från ett enigt folk". På samma möte deklarerade Branting att: "Inför krigets tryck måste varje folks inre sociala strider, hur skarpa de än är, träda tillbaka".

Efter att Branting hade skickat sitt telegram uttalade LO-ledningen att man nu måste lämna "de öppna konflikternas taktik". Högerregeringen och kapitalistklassen var inte sena att utnyttja den borgfred som Branting och LO-toppen hade utlyst.

Krigsåren blev till en serie umbäranden och attacker. Kungahuset, militären och de flesta kapitalisterna i det formellt neutrala Sverige var tyskvänliga och borgarkampanjerna för att Sverige skulle sluta upp på Tysklands sida avlöste varandra. De inhemska krigsivrarna mötte

dock starkt motstånd i form av de kampanjer och aktioner som det socialdemokratiska ungdomsförbundet, med stöd av andra vänsterkrafter, organiserade.

Det socialdemokratiska ungdomsförbundet, som Europas starkaste socialistiska ungdomsrörelse och den socialdemokratiska vänsterns ryggrad, stod till skillnad från Branting & Co fast vid de gamla utfästelserna om att med alla medel, inkluderat generalstrejk, bekämpa krigshetsarna.

Månaderna innan krigsutbrottet hade kungen och andra högljudda rustningsaktivister bedrivit en intensiv kampanj för att avsätta den sittande regeringen, som inte ansågs vara tillräckligt försvarsvänlig. I syfte att nå sitt mål – en ny regering – lät kung Gustaf V och hans följe i början av februari 1914 arrangera ett bondetåg med 30 000 deltagare genom Stockholm.

Kungens kupp 1914, som har gått till historien som *borggårdskuppen*, ledde till att en ny icke-parlamentariskt vald regering tog över. Den nya regeringen befolkades av storkapitalister och storgodsägare. Wallenbergdynastins stamfader K. A. Wallenberg blev utrikesminister, textilindustrins storägare Axel Wennersten finansminister och godsägaren friherre Johan Beck-Friis jordbruksminister. I spetsen för denna skara kapitalister och adelsmän stod den nya statsministern Hammarskjöld, som bland annat varit en av kungens rådgivare. I folkmun blev Hammarskjöld snabbt ”Hungerskjöld”.

Kung Gustaf V talar under borggårdskuppen i februari 1914

Som svar på borgarnas bondetåg anordnade Stockholms arbetarrörelse, som dominerades av vänstern inom socialdemokratien, ett mäktigt arbetartåg med 50 000 deltagare. Demonstrationen genom Stockholm den 8 februari 1914 blev till den dittills största arbetarmarsch som genomförts i landet.

Arbetartågets väldiga uppslutning inspirerade till en enorm kamplust inom arbetarrörelsen. Ungdomsförbundets flygblad och pamfletter spreds i flera hundratusentals exemplar, och förbundet organiserade enligt dess ledargestalt Zeth "Zäta" Höglund 400 antimilitaristiska möten enbart under påskhelgen.

Arbetartåget 8 februari 1914

Allra mest känd av ungdomsförbundets antimilitaristiska stridsskrifter är *Det befästa fattighuset*, antimilitaristisk handbok, skriven av "Zäta" Höglund, Fredrik Ström och Hannes Sköld. I denna utslungades paroller som "inte en man, inte ett öre till militarismen" och till de unga i vapenrock: "Skjut icke! Kom ihåg att över kadaverdisciplinen för edra överordnade står solidariteten med era klassbröder, står plikten mot ert eget folk! Men om ni skjuter, så skjut åt rätt håll!"

Brantings borgfredspolitik bidrog emellertid starkt till att den militaristiska kapitalistministären kunde styra landet ända fram till 1917. Men krigsmotståndet var sannolikt den enskilt största anledningen till att Sverige inte drogs in i kriget.

Från första stund gav kriget en fasansfull bild av ett krig av aldrig tidigare skådat slag.

"Det exempellösa slöseri med människoliv som var betecknande för alla de krigförande och som skulle stiga och stiga till den vansinnigaste omfattning, till hundratusentals vid Somme. Till en miljon i Verdun, började redan på andra krigsdagen vid Liège. I sin gränslösa besvikelse över den första motgången kastade tyskarna hänsynslöst nya män mot fortet, antalet stupade spelade ingen roll, huvudsaken var att Liège erövrades enligt tidtabellen", skriver Barbara W. Tuchman i *Augusti 1914*.

Den tyska invasionen av Belgien blev inte den snabba expeditionsaffär som generalerna i OHL:s, arméns överkommando, hade kalkylerat med. De tyska trupperna mötte betydligt hårdare motstånd än de hade väntat och de svarade den belgiska befolkningens motstånd med massakrer på civila, mordbränder, tagande av civila som gisslan för att använda dem som mänskliga sköldar och andra terrorhandlingar, vilket ytterligare stärkte motståndet.

Men i kraft av sin militära överlägsenhet kunde de tyska trupperna fortsätta sin framryckning. Samtidigt skickade Frankrike sin största truppstyrka för att återta ”sin provins” Alsace-Lorraine (på tyska Elsass-Lothringen), som man förlorat till Tyskland i det fransk-tyska kriget 1870-71.

Det var ett militärt äventyr som höll på att bli till en politisk katastrof för den franska regeringen och arméledningen. Efter en tysk motoffensiv tvingades de franska trupperna att retirera och omgruppera sig för att om möjligt hindra tyska trupper att tränga djupare in i Frankrike.

Överhuvudtaget resulterade krigets första veckor i oerhörda förluster av människoliv. Frankrike förlorade flest. När augusti månad gick mot sitt slut hade 75 000 franska soldater förlorat sina liv och dryga 190 000 sårats.

”De franska dödstalen i början av kriget nådde en omfattning som skulle sakna motsvarighet: 329 000 döda under krigets två första månader och en halv miljon döda vid årets slut.” (Niall Ferguson: *The Pity of War*)

De tyska framgångarna i krigets inledningsskede fick kejsaren och arméledningen att börja hoppas på en snar seger. Det talades om att snart skulle trupperna paradera på Paris gator. ”Om sex veckor är det över”, lär en av den tyska generalstabens officerare ha yttrat den 25 augusti.

Med enorma förluster lyckades till sist de belgiska, brittiska och franska trupperna att hejda den tyska framryckningen. I september hade de tyska styrkorna fått ge upp tanken på att erövra Paris och tvingades göra halt. I november 1914, efter det först oerhört blodiga slaget vid Ypern (Ypres på franska), avbröts den tyska offensiven i belgiska Flandern och frontlinjen fixerades.

”Tanken på en offensiv var mycket avlägsen för såväl de allierade som för tyskarna när vintern kom till Frankrike i slutet av 1914. En 76 mil lång oavbruten linje av skyttegravar löpte nu från Nordsjön till det neutrala Schweiz bergiga gräns”, är den brittiska historikern John Keegans beskrivning av läget på västfronten i slutet av 1914.

Det helvetiska skyttegravskrig, som från och med nu utvecklades, skulle skörda miljoner människors liv. Även på östfronten hade frontlinjen stadgats. Den tyska imperialismen var därmed fast i det man hoppats kunna undvika – ett långvarigt tvåfrontskrig.

I början av augusti 1914 hade den ryska armén mobiliserat närmare 1,8 miljoner soldater till kriget mot Österrike-Ungern i Polen och mot Tyskland i Ostpreussen (Ostpreussen vid sydöstra Östersjön täckte en yta som idag är en del av Polen och Ryssland samt i mindre mån Litauen).

I antal var den ryska styrkan enorm men den var dåligt utrustad och under ledning av en officerskår som var en spegelbild av det ruttnade tsardömet. I liknande ordalag kan man beskriva tillståndet i det habsburgska väldets mångmiljonarmé. Den ryska armén led ett tidigt svårt nederlag i slaget vid Tannenberg 24-29 augusti, då den förlorade 112 000 man (döda, sårade eller tillfångatagna).

Efter nederlaget i Tannenberg kom de tyska trupperna att åsamka tsarens styrkor ytterligare en katastrof i det första slaget vid Masuriska sjöarna 5-15 september, då de ryska förlusterna räknades till 150 000 man. Sammanlagt förlorade tsardömet 333 000 man i döda, sårade eller tillfångatagna under krigets första månad och fick ge upp tanken på att erövra Ostpreussen.

Det var bara de första framgångarna i kriget mot habsburgska väldets styrkor i Polen och Turkiets misslyckade fälttåg mot Ryssland som förhindrade att en process mot sönderfall slog rot i den ryska armén redan 1914-1915.

Det turkiska fälttåget mot Ryssland, i form av anfallet mot Kaukasus, blev ytterligare en av krigets många katastrofer. Av den ursprungliga turkiska styrkan på 95 000 man, som inlett anfallet vintern 1914, fanns bara 18 000 kvar i mitten av januari 1915. Nederlaget följdes av den avskryvade folkmordskampanjen mot armenierna från mitten av 1915 till slutet av 1917.

Det var i november 1914 som det osmanska riket (Turkiet) anslöt sig till centralmakterna (alliansen mellan Tyskland och dubbelmonarkin Österrike-Ungern).

”Det öppnade en ny front i Kaukasus, där de turkiska och ryska imperierna möttes. Som om de inte hört tillräckligt med dåliga nyheter började ryska tjänstemän mot slutet av 1914 nås av oroande rapporter från den hemliga polisen om att revolutionärer setts samtala med sårade soldater och rekryter på väg till fronten på den transibiriska järnvägen. Även flygblad mot kriget påträffades. I flera förband, inklusive de som skötte de viktiga järnvägarna till fronten, upptäckte armén celler av den mest militanta underjordiska revolutionära fraktionen, bolsjevikerna” (A. Hochschild: *Aldrig mera krig*).

”**You no fight, we no fight**” (Ni inte strida, vi inte strida) stod det på en bräda som hissats vid en tysk skyttegrav julen 1914. Det blev början till ”julfreden”, som kanske blivit en av första världskrigets mest omtalade händelser.

Den julhelgen träffades tusentals tyska och brittiska soldater och officerare i ingenmansland. Liknande ”julfredar” förekom vid andra frontavsnitt, som ett uttryck för humanitet mer än en medveten protest mot kriget. ”Julfredens” spontana fraternisering skrämde befälhavarna, som förbjöd en upprepning.

Första världskriget utkämpades inte bara i Europa utan även i exempelvis Afrika. Kriget var bara några veckor gammalt när franska och brittiska trupper invaderade och lade beslag på tyska kolonin Togoland (idag Togo) för att erövra Kamerun, som också var en tysk koloni. I november 1914 hade kriget spridits till Tyska Östafrika (ungefär dagens Tanzania) och två månader senare invaderade brittiska trupper Tyska Sydvästafrika (Namibia).

”Kriget i Afrika är, precis som det i Mellanöstern, föga mer än en sentida fortsättning av den imperialistiska tävlan om territorier som europeiska stormakter begick vid mitten av 1800-talet”, skriver Peter Englund i *Stridens skönhet och sorg: Första världskriget i 212 korta kapitel*.

Enligt Peter Englund har ”Kriget [i Tyska Östafrika] har också påverkat denna del av Afrika som ingen annan konflikt. Innan allt är slut har enbart britterna rekryterat en miljon svarta bärare (nästan allt underhåll bärs under någon del av färden på afrikanska ryggar) och av dem kommer var femte att dö”.

Det osmanska rikets inträde i kriget gav den brittiska imperialismen en förevändning att placera trupper i Egypten för att iscensätta planerna på att göra Egypten till ett brittiskt protektorat samt ockupera Irak. Kriget i Mellanöstern, mot det snabbt sönderfallande osmanska riket, blev ytterst grym.

Den franska och brittiska imperialismen försökte ge sken av man stod bakom massornas krav på nationell frihet, men i själva verket såg man Mellanöstern som ett krigsbyte, som man kunde fördela sinsemellan.

De frontlinjer som drogs från Östersjökusten ned till Karpaterna i öst och från belgiska Nieuwpoort till schweiziska gränsen på våren 1915 markerade att den offensiva kraften hos de stridande arméerna var på upphällning. Det skyttegravsrig som följde, särskilt i väst där systemet med skyttegravar och tunnlar omgivet av taggrådshinder blev mer utvecklat än i öst där fronterna var

mer rörliga och avståndet till fiendelinjerna längre, blev till ett ohyggligt, utdraget utnötnings- och belägringskrig.

För att om möjligt öppna en ny front och bryta dödläget på västfronten beslöt den brittiska imperialismen att på våren 1915 öppna en ny front i söder. Trupperna mobiliserades för en landstigning på Gallipolihalvön i västra Turkiet med målet att erövra Konstantinopel samt understödja den ryska imperialismens krigsföring.

En framgångsrik invasion skulle ge Ryssland kontroll över Svarta havet och säkra att Dardanellerna – passagen till Europa – övertogs av de Allierade/ententen samt övertyga Balkanhalvöns länder om att de borde ansluta sig till den brittiska, franska och ryska imperialismens krig.

Men inget av dessa mål realiserades, istället blev det huvudlösa äventyret en ny brutal bekräftelse på generalernas och politikernas exempellösa slöseri med människoliv. Efter att ha förlorat 240 000 man (Turkiet förlorade 300 000) avbröts invasionsförsöket. Istället för den propagandavinst och det militära övertag som den brittiska regeringen hoppades erhålla med landstigningen på Gallipoli blev utgången en bidragande orsak till att den brittiska premiärministern Asquith fick avgå i december 1916. Ny premiärminister blev istället David Lloyd George.

I avsaknad av en ny front i söder mobiliserades än fler trupper och resurser till öst- och västfronten för att om möjligt bryta igenom fiendelinjerna och avancera framåt. Genom ett löva territorier och delar av krigsbytet vann de krigförande länderna nya allierade. Italien gick exempelvis med i kriget på de Allierade/ententens sida 1915 efter att löften om att få hela Sydtyrolen, viktiga hamnstäder, bland annat Trieste, i Österrike-Ungern, överhöghet i Albanien samt territorier i de tyska kolonierna i Afrika.

”År 1915 hade börjat med att tyskarna hade ockuperat ungefär 50 000 kvadratkilometer franskt och belgiskt territorium. Vid årslutet hade ententens trupper återtagit bara 21 av dessa kvadratkilometer och enbart briterna hade betalat med drygt en kvarts miljon sårade och döda.” (A. Hochschild: *Aldrig mera krig*)

I mitten av 1916 räknas de totala ryska förlusterna i döda och sårade uppgå till över en miljon.

I krigets spår ökade matbristen och priserna, vilket samtidigt ökade profiterna, inte minst i krigsindustrin, och svartabörshajarna blev ett nytt superrikt skikt. Tyskland och Österrike hade så tidigt som i början av 1915 infört ransoneringar. Bristen är delvis orsakad av den brittiska hungerblockaden, som inleddes 1914.

År 1916 slog dessutom skördarna fel i Tyskland, mycket till följd av att krigsmobiliseringarna hade brandskattat jordbruket på både människor och hästar. Det rapporterades om svält på flera håll. I Tyskland genomfördes de första protesterna mot dyrtiden (varubristen, den sänkta levnadsstandarden och prisökningarna/inflationen) och kriget redan i maj 1915, när tusentals kvinnor demonstrerade utanför riksdagshuset, vilket senare under samma år följdes av demonstrationer på andra håll i Tyskland. År 1916 inleddes de första större tyska strejkerna mot dyrtiden.

Även i exempelvis Storbritannien, som till skillnad från Tyskland inte var en militärdiktatur under kriget, började arbetarna kräva sin del av de ökade vinsterna.

”Uppemot tre miljoner arbetsdagar gick förlorade till följd av strejker 1915, 2,7 miljoner gick förlorade 1916 och mer än fem miljoner 1917. Året därpå gick hisnande nära 6 miljoner arbetsdagar förlorade. Dessa siffror, i år av akut nationell fara, framhäver djupet och bitterhet över Storbritanniens sociala

klyftor. Oron på arbetsplatserna var ett ovälkommet inslag i den brittiska krigsinsatsen. Även om denna sociala oro inte tog sig samma våldsamma och dramatiska uttryck som i Ryssland, Tyskland och Österrike-Ungern 1917-1918.” (M. Hastings: *Catastrophe*)

”Medan folket får arbeta till den yttersta gränsen av sin förmåga för att överhuvudtaget kunna överleva äter bossarna och industrialisterna sig feta”, som en brittisk facklig förtroendeman uttryckte det.

Den socialistiska vänstern i Tyskland, ledd av Rosa Luxemburg, Franz Mehring och Karl Liebknecht, som till en början var den enda socialdemokraten som vågade rösta emot krigskrediter, hade börjat organisera sig och i februari 1915 kom deras tidning *Internationale* ut med sitt första nummer.

I Sverige fick den socialistiska vänstern ny kraft och inspiration från såväl bolsjevikernas kamp mot kriget samt av det växande krigsmotståndet i Tyskland och på andra håll. De växande interna spänningarna inom den svenska arbetarrörelsen, som Brantings borgfred hade orsakat, nådde en ny kulmen när det socialdemokratiska ungdomsförbundet, tillsammans med andra vänsterkrafter, anordnade en arbetarfredskongress den 18-19 mars 1916 (Fredskongressen).

S-ledningen och LO-toppen var rasande och stämplade kongressen som ”ett illojalt och disciplinvidrigt tilltag”. Trots topparnas hot och risken för att myndigheterna skulle besvara kongressen med repressalier samlades 265 deltagare på kongressen i mars. Kongressen antog ett manifest med rubriken ”Fred till varje pris”, som manade till utomparlamentariska massaktioner, bland annat generalstrejk, om makthavarna skulle dra Sverige in i kriget.

Även internationellt började socialistiska krigsmotståndare att förena sig. I september 1915 samlades 37 delegater från elva länder i schweiziska Zimmerwald för att formulera program och uppgifter mot kriget. I Zimmerwald deltog bland andra Lenin, Trotskij, tyska oppositionella socialdemokrater samt Zäta Höglund och Ture Nerman, som representanter för den socialdemokratiska vänstern i Sverige och Norge.

Det var ingen enig församling som möttes i Zimmerwald och det uttalande som till sist antogs, var en kompromiss, som i huvudsak författades av Trotskij. I Zimmerwald lades dock en av de första byggstenarna till det som skulle bli den nya tredje, kommunistiska Internationalen.

Krigsansträngningarna efter 1916 fick allt mer drag av desperata försök att bryta dödläget och vinna den utlovade ”segern”. Efter drygt två år av krig utan avgörande förändringar i hur frontlinjerna gick fick försöken till offensiv allt mer en karaktär av självmordsuppdrag. Erövring av bitar mark blev en dödsbringande tvångsföreställning hos den anfallande befälhavaren.

I slagen vid Verdun och Somme i februari 1916 respektive juli samma år nådde förlustsiffrorna på västfronten nya fasansfulla höjder. Det långa slaget vid Verdun dödade runt 400 000 tyska och franska soldater. Slaget vid Somme, som varade ända fram till slutet av 1916, kan ha, uppgifterna varierar starkt, resulterat i uppemot en miljon döda och sårade.

Den brittiska befälhavaren Douglas Haig menade dock efter den första dagens strider vid Somme att: ”De sammanlagda förlusterna på 40 000 kan med hänsyn till styrkornas storlek inte betraktas som allvarliga”. I själva verket var den brittiska förlustsiffran högre än så. 57 000 stupade eller sårade, nära två döda och sårade för varje meter frontlinje.

Månader innan den brittiska Sommeoffensiven skickade regeringen ännu fler trupper för att slå ned det så kallade Påskupproret på Irland och socialisten James Connolly är bland dem som avrättas efteråt, vilket på nytt visade den brittiska imperialismens sanna natur.

När år 1917 närmade sig hade kriget blivit allt mer impopulärt och såväl på hemmafronten som i skyttegravarna märktes förändringen. Ingen kunde dock ana att 1917 skulle bli ett avgörandets år.

”Både i Moskva och Petrograd har det förekommit brödkravaller. Krigströttheten har blivit allt mer akut, och det växande missnöjet vädras förvånansvärt öppet. Det går mängder av rykten om oro, sabotage och strejker. Före 1914 påstod en rad ekonomiska förståsigpåare att ett eventuellt krig måste bli kort, då ett långt krig skulle innebära ekonomisk katastrof. De har till slut fått rätt. I samtliga inblandade länder har pengarna, de riktiga pengarna, i praktiken tagit slut, och sedan en tid tillbaka finansieras kriget på båda sidor antingen med krediter och med hjälp av sedelpressarna. Matkrisen i Ryssland handlar alltså inte bara om kyla och direkt brist; den kommer sig av den alltmer stegrande inflationen. Dessutom: glädjen över sommarens många segrar har planat ut i besvikelse och förväntas till sin motsats då det står klart att de många offren aldrig förde fram till någon slutgiltig vändning, aldrig ledde till något avgörande” (P: Englund: *Stridens skönhet och sorg*).

Priserna i alla krigförande länder ökade med flera hundra procent 1914-18 och i Österrike handlade det om hyperinflation. Levnadskostnadsindex steg från 100 år 1914 till 1 162 fyra år senare.

Det var inte bara Ryssland som var i jäsning. I april 1917 gjorde franska trupper myteri, uppemot 30-40 000 soldater vägrade återvända till skyttegravarna och krävde bättre villkor. Myteriet och de efterföljande massprotesterna, inkluderat strejker, chockade den franska regimen.

Det var endast med hjälp av löften om långtgående eftergifter – bland annat längre ledigheter och högre ersättning – som arméledningen och regeringen tillfälligt kunde rida ut stormen. Men den franska imperialismens reserver var på upphällningen och bland soldaterna var motståndet starkt mot nya offensiver.

De nya stämningarna som växte fram återspeglades i att i Berlin i juni 1916 hade fler än 55 000 tyska arbetare strejkat för fred och för den fängslade socialisten Karl Liebknecht. Tidigare samma år hade SPD-ledningen, i ett desperat drag för att behålla kontrollen över partiet, börjat utesluta och avsätta krigsmotståndare och vänsterns företrädare. (Liebknecht hade uteslutits ur parlamentsgruppen redan i januari 1916).

Det i sin tur fullbordade partiets splittring och i början av 1917 bildades USPD, det oavhängiga socialdemokratiska partiet. I USPD ingick även den revolutionära vänstern – Spartakisterna under Luxemburgs och Liebknechts ledning. Vid sitt bildande hade USPD 120 000 medlemmar. År 1917 skakades Tyskland även av en stor strejkrörelse och samtida massdemonstrationer för bröd och mot svältransonerna.

I Sverige inleddes den svenska revolutionen på våren 1917 med de så kallade hungerrevolterna. I maj bildades det nya socialdemokratiska vänsterpartiet SSV, efter att vänstern drivits ut ur socialdemokratin. Utrensningen var en fortsättning på den borgfredspolitik som hade proklamerats 1914 och S-ledningens strävan efter att bli med i en borgerlig regeringskoalition.

Deltagandet i 1 maj-demonstrationerna 1917 blev rekordstort, uppemot 600 000 demonstrerade. Det motsvarar fler än var tionde invånare. Ett svårslaget rekord, som ger ett mått på stämningarna.

En revolution är dock inte en händelse utan en serie av händelser som kännetecknas av:

”[M]assornas direkta ingripande i historiens förlopp [...] Massorna slår inte in på revolutionens väg med en utarbetad plan för samhällets återuppbyggnad, utan snarare med en stark känsla av att inte längre kunna uthärda den gamla regimen.” (Trotskij: [Ryska revolutionens historia del 1](#))

Första maj i Stockholm 1917

Kampen under våren och sommaren 1917 var revolutionens första fas som skulle följas av ny högre fas 1918.

Den 23 februari 1917 (den 8 mars, Ryssland använde ännu den gamla julianska kalendern som låg tretton dagar efter dagens gregorianska) blev början till den socialistiska revolutionen i Ryssland. Den ryska revolutionen startade när arbetarna i Petrograd (idag St Petersburg) gick ut i strejk.

Först strejkade hundratusentals fabriksarbetare, varav en tredjedel var kvinnor, och dagen efter gick stadens textilarbeterskor ut i strejk. Det blev signalen till en massrevolt, underifrån, som fick tsarväldet på fall.

Det var arbetarna och de fattiga bönderna, varav många var i uniform, som störtade tsaren. Men massorna, som i så många andra revolutioner, var inte fullt medvetna om sin egen styrka och möjligheter utan lät sin seger följas av att en borgerlig regeringskoalition (den provisoriska regeringen) tog makten.

I den nya regeringen under prins Lvov ingick representanter från det påstått socialistiska Socialistrevolutionärerna, ett parti som främst hämtade stöd från landsbygdens bönder. Mensjevikerna stödde aktivt den provisoriska regeringen och tog senare plats i den nya provisoriska regeringen, som bildades i maj.

Krigets fasor, med fem miljoner döda och skadade, och det gamla samhällets rutenhet samt den inhemska kapitalistklassens svaghet, påskyndade revolutionens utveckling efter att tsaren hade störtats. Men de avgörande faktorerna till att den ryska revolutionen blev en relativt kortvarig process var dels att den provisoriska regeringen fortsatte kriget, dels bolsjevikerens styrka och stöd.

När februarirevolutionen bröt ut var Lenin i exil i Schweiz och Trotskij i USA. Bolsjevikernas dåvarande ledning i Ryssland, med Stalin och Kamenev i spetsen, som hade återkommit från sin interna exil i mars, gav vad man kallade kritiskt stöd till den sittande regeringen. Det handlade om en försönlig inställning och bolsjevikernas tidning Pravda avhöll sig från att gå i tydlig opposition mot den provisoriska regeringen och dess krig.

Lenin riktade våldsam kritik mot bristen på självständig klasspolitik och bolsjevikledningens högerkurs: ”Inget stöd till den nya regeringen, minsta stöd till den provisoriska regeringen är ett svek”, telegraferade han från Schweiz. Det var först med Lenins ankomst som bolsjevikerna kom att inta en självständig socialistisk hållning.

Sovjeterna (arbetar- och soldatråden), som till en början skapades för att samordna kampen, kom att bli en alternativ makt. Perioden från februari till oktober var en period av dubbelmakt, som ständigt reste frågan vem och vilka som skulle styra samhället: Arbetarna och de fattiga massorna eller kapitalisterna.

När Lenin återvände till Ryssland i början av april, poängterade han att bolsjevikernas uppgift var att vinna majoritet i sovjeterna och ”tålmodigt förklara revolutionens uppgifter”.

I sina Aprilteser, Om proletariatets uppgifter i den nuvarande revolutionen, som publicerades skriftligt i Pravda den 7 april, riktade Lenin skarp kritik mot Stalin, Kamenev och de andra ”gammalbolsjevikerna” som envist höll fast vid paroller och perspektiv som inte längre svarade upp mot den faktiska utvecklingen och som inte vågade ta upp kampen för all makt åt sovjeterna.

Lenins Aprilteser inleddes med ”vår inställning till kriget, som från Rysslands sida också under den nya regeringen Lvov & Co på grund av denna regerings kapitalistiska karaktär ovillkorligen förblir ett imperialistiskt rövarkrig, är även den minsta eftergift åt [regeringens krigsföring] otillåtlig”. Vidare skrev han: ”Inget stöd åt den provisoriska regeringen”. Det var tvärtom den hållning som Pravda hade intagit.

Att Lenins åsikter delades av medlemmarna och de politiskt mest medvetna arbetarna möjliggjorde den kursändring, som bolsjevikerna slog in på efter den allryska partikongressen (aprilkongressen).

”Den process genom vilken de (bolsjevikerna) så småningom vann förtroendet hos den stora majoriteten av soldater och arbetare och blev den dominerande makten i sovjeterna, hade börjat. I början av maj hade en annan betydelsefull händelse inträffat. Trotskij nådde Petrograd från Förenta Staterna. På dagen efter sin ankomst talade han inför petrogradsovjeten, och hans anseende som den mest framstående gestalten i den ursprungliga sovjeten från 1905 gjorde honom genast till en potentiell ledare”, skriver E.H. Carr i sin *Ryska revolutionen* del 1.

Trotskijs första tal anslöt helt till Lenins Aprilteser och snart skulle Trotskijs grupp Mezrajontsy, som hade 3 000 till 4 000 medlemmar, komma att gå samman med bolsjevikerna.

De provisoriska regeringarna som styrde Ryssland mellan februari och oktober 1917 hade gemensamt en oförmåga att bryta med kapital- och godsägarväldet och skapa fred samt räddslan för den socialistiska revolutionen. Deras fortsatta krigsföring slutade med att armén rasade samman; historien hade aldrig förr sett en armé upplösas i en sådan skala.

Detta tillsammans med kontrarevolutionens hot samt general Kornilovs kupp försök i augusti fick pendeln att definitivt svänga till bolsjevikernas fördel. I augusti och september hade bolsjevikerna ett massivt majoritetsstöd.

Det var hög tid att förbereda det revolutionära maktövertagandet – upproret. Det var Trotskij som, genom den revolutionära militärkommittén som Petrogradsovjeten hade bildat till revolutionens försvar, blev upprorets huvudorganisatör. Masstödet till sovjeterna och bolsjevikerna å ena sidan och å den andra att den sittande regeringen och landets härskande klass var helt isolerade utan möjlighet att mobilisera stöd gjorde att oktoberrevolutionen skördade få offer.

Petrogradsovjeten sammanträder 1917

Den ryska arbetarrörelsen gynnades av att den inhemska klassfienden var svag och helt demoraliserad, men samtidigt var Ryssland långt mindre utvecklat än andra kapitalistiska länder. Endast om revolutionen hade spridits skulle Rysslands arbetare och fattiga ha kunnat konsolidera och behålla sin makt. För att bygga socialism och säkra fred behövde Ryssland hjälp och resurser från andra länder.

Den segerrika oktoberrevolutionen gav arbetare och fattiga världen över hopp, entusiasm och ett exempel att följa. Efter drygt fyra års krig kändes freden möjlig. I Finland blev oktoberrevolutionen signalen till storstrejken i november 1917 och revolution. För en tid har arbetarklassen makten i Finland. Det var först efter inbördeskriget och med hjälp av en skoningslös terror som kontrarevolutionen lyckades krossa de finska arbetarnas revolt 1918.

Omedelbart lät Rysslands nya arbetar- och bonderegering (sovjetregeringen), som hämtade sitt mandat från demokratiska arbetare-, bonde- och soldatråd – sovjeterna – proklamera fred och avslöja alla hemliga fördrag och avtal som slutits mellan de imperialistiska roffarmakterna.

Rysslands nya arbetar- och bonderegering (sovjetregeringen) ”avskaffade den hemliga diplomatin med dess intriger, chiffer och lögn. Vi har inget att dölja. Vårt program uttrycker de heta önsningarna hos miljoner arbetare, soldater och bönder. Vi vill ha en snabb fred [...] Vi vill snarast avskaffa kapitalets överhöghet. Genom att avslöja de härskande klassernas manövrer, som

de kommer till uttryck i den hemliga diplomatins dokument, lägger vi inför arbetarna fram den paroll som alltid kommer att genomsyra vår utrikespolitik: 'Proletärer i alla länder förena er'", skrev Leo Trotskij, som i den första sovjetregeringen, bestående av bolsjeviker och vänster-socialistrevolutionärer, hade ansvaret för utrikesärenden.

Den nya sovjetregeringens avslöjanden om de hemliga överenskommelser, som imperialist-makterna slutit och som avslöjade krigets verkliga mål, bidrog ytterligare till att stärka viljan att göra upp med den gamla ordningen.

"Inom några dagar lät den nya [sovjet]regimen, för att understryka sina löften om fred istället för att fortsätta den gamla vanliga diplomatin, offentliggöra de hemliga traktat som Ryssland hade undertecknat med de andra ententeländerna och som påträffats i regeringens arkiv. Dessa avslöjade de löften om territoriella vinster som alla hoppades på. Det fanns exempelvis detaljerade planer på att stycka upp det osmanska imperiet och fördela bitarna, antingen direkt eller som nominellt oberoende stater, till Ryssland, Italien, Frankrike och Storbritannien. Eftersom entetemakterna hävdade att de utkämpade ett krig för friheten blev reaktionen på dessa dokument runt om i världen chockartad, och på vissa håll utlöste de varaktigt raseri",

skriver Adam Hochschild, som inte är någon vän av oktoberrevolutionen men en ärlig historiker, och tillägger att efter oktoberrevolutionen bredde "en informell vapenvila snabbt ut sig över en stor del av östfronten".

De krigförande imperialistiska länderna, som utgick från att sovjetregeringen snart skulle duka under, ställde sig kallt avvisande till alla maningar om att inleda fredsförhandlingar. Sovjetregeringens maningar till vapenstillestånd och fred utan annekteringar och krigsskadestånd möttes med hot och förtal.

Därför tvingades sovjetregeringen att försöka sluta separatfred med Tyskland, vars regering och höga militärer kalkylerade med att ett vapenstillestånd på östfronten skulle ge möjlighet att vända kriget på västfronten. Men det visade sig vara en from förhoppning.

"Den 22 december (1917) öppnades fredsunderhandlingarna. Vår delegation avgav en principiell förklaring, som drog upp grundlinjerna för en allmän demokratisk fred", skrev Trotskij om de första fredsförhandlingarna i staden Brest-Litovsk. Sovjetregeringen såg förhandlingarna som en plattform för att nå ut till Europas arbetare och soldater och påskynda revolutionens spridning.

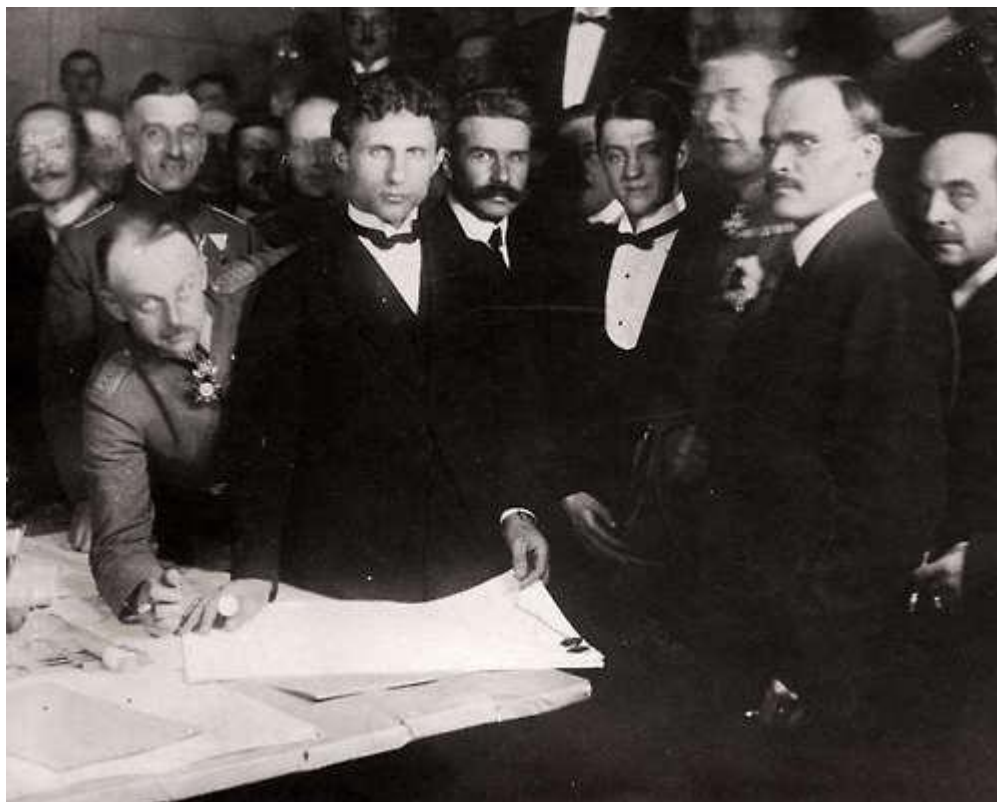
Bolsjevikerna var, med Trotskijs ord, väl medvetna om att "så länge den tyska arbetarklassen inte låtit höra av sig är freden omöjlig". De ryska soldaterna ville ha fred till varje pris och månaderna efter oktoberrevolutionen fanns det ingen möjlighet att samla de krigströtta massorna i ett revolutionärt krig för att försvara sovjetregeringen och sprida den socialistiska revolutionen.

Det sovjetregeringen kunde göra var att försöka vinna tid, förhålla förhandlingarna och inte skriva under något avtal i väntan på att arbetarna och soldaterna i Tyskland och andra europeiska länder skulle resa sig.

Men i februari 1918 inledde den tyska armén en offensiv mot Sovjetryssland. Under några dagar var även revolutionens huvudstad Petrograd hotad.

Det tyska kejsardömet nya krigshandlingar tvingade sovjetregeringen att skriva på en överenskommelse som ytterst syftade till att förgöra revolutionen. Sovjetryssland påtvingades extremt

hårda villkor, en fjärdedel av det gamla imperiets yta, inkomster, skördar och industricentra gick förlorade.²

Brest-Litovsk-avtalet undertecknas 3 mars 1918

Det var ett allvarligt bakslag orsakad av att den gamla ordningen fortfarande härskade i resten av Europa. Med den snara som det tyska kejsardömetts krig hade lagt runt oktoberrevolutionens hals gjorde att bolsjevikerna inte hade något annat val än att ta ett steg tillbaka i väntan på stöd från revolutionen i Väst.

Men samtidigt hade Tysklands krig mot revolutionen och upproren i bland annat de baltiska staterna och Finland demoraliserat armén. Och på hemmaplan skakades kejsardömet av en ”våg av strejker som bröt ut i Tyskland i januari 1918 och som omfattade miljontals arbetare som krävde ’fred utan landvinningar’, vilket också var kärnan i bolsjevikernas politik” (J. Keegan: *Det första världskriget*).

Oktoberrevolutionens maning till fred och sovjetregeringens agerande vid förhandlingarna i Brest-Litovsk var också starkt bidragande orsaker till resningen i Österrike-Ungern och dubbelmonarkins sammanbrott. I januari 1918 skakades Österrike-Ungern av ett socialt och politiskt jordskalv med epicentrum i Wien:

”I mitten av månaden inleddes där en våg av strejker i rustningsfabrikerna, i protest mot minskade brödransoner och fortsatt krig. Läget blev snart så hotfullt att den österrikiska kungafamiljen under väpnad eskort flydde sin huvudstad. Strejkvågen spred sig snabbt, bland annat till Budapest och marinbasen i Cattaro, där matroserna arresterade sina officerare.” (P. Englund: *Stridens skönhet och sorg*)

² Om de omstridda Brest-Litovsk-förhandlingarna, se: E H Carr, [Om Sovjetunionens utrikespolitik under den första tiden efter revolutionen](#) (utdrag ur hans arbete *Ryska revolutionen 1917-1923*, del 3); Louis Fischer, [Om fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk](#); samt kap 1, ”Brest-Litovskdramat”, i Isaac Deutscher, [Den väpnade profeten](#). – *Red*

I skyttegravarna, inom flottan och på hemmaplan blev längtan efter fred allt starkare. Det fortsatta kriget bara stärkte denna längtan och påskyndade upprorets mognad, vilket till sist gjorde det omöjligt för de härskande klasserna att driva kriget vidare.

Oktoberrevolutionen, den tyska revolutionen och massornas uppror som hade fått Österrike-Ungern på fall i kombinationen med den revolutionära jäsningen i Europa stoppade kriget. Från eftermiddagen den 11 november 1918 rådde det vapenstillestånd. Första världskriget var över, men det var långt till fred.

Bara en seger för de revolutioner, som tvingat fram ett eldupphör, kunde ha säkrat en verklig fred utan annekteringar och på grundval av nationernas rätt till självbestämmande.

När första världskriget i augusti 1918 gick in på sitt femte år stod det helt klart att kejsarens Tyskland och de andra centralmakterna var på väg att förlora kriget. Miljoner tyskar hade dödats eller sårats i kriget. I Tyskland beräknades drygt 700 000 människor ha dött av svält på grund av kriget, reallönerna hade fallit med en tredjedel och många bönder med små jordlotter var ruinerade.

Samtidigt kom allt fler rapporter om deserteringar och att röda fanor hissades på de tåg som forslade hem permitterade soldater. Och från ”polisen kommer rapporter om ett växande missnöje bland arbetare som folk i gemen, och den ryska oktoberrevolutionen åtnjuter stor prestige” (Pierre Broué: *The German revolution 1917-23*).

Trots repressionen och de krigslagar som hade införts på arbetsplatserna efter strejkrörelsen i januari lyckades inte regimen slå ner den arbetsplatsbaserade vänsterrörelsen (Revolutionäre Obleute) i Berlin, som vid denna tid var Europas största industristad.

Revolutionäre Obleute, med en kärna på som mest 100 revolutionära fackliga förtroendemän, hade modigt organiserat Berlinerbetarnas motstånd mot kriget och lett masstrejker. Gruppen var militant och ständigt beredd till djärva initiativ och med en ledning som politiskt stod nära Spartakusgruppen, som i november 1918 bytte namn till Spartakusförbundet och en månad senare formerade sig till Tysklands kommunistiska parti (KPD).

Spartakusförbundets medlemmar var också med i USPD. På flera orter stod USPD:s medlemmar långt till vänster om ledningen, som ständigt vacklade om vilken väg man skulle välja och som under 1918 hade börjat distansera sig från oktoberrevolutionen. Merparten av USPD-ledarna önskade mest av allt att klockan skulle vridas tillbaka till tiden före 1914, innan socialdemokratins splittring och Internationalens kollaps. Men det fanns ingen väg tillbaka till tiden före krigsutbrottet.

Tyvärr insåg inte Rosa Luxemburg, som först av alla tog upp kampen mot SPD-ledarnas reformism, och de andra tyska marxisterna i tid att de måste organisera sig och målmedvetet arbeta för att bygga ett parti, likt det ryska bolsjevikpartiet. När de skulle proklamera sig som ett separat parti var en annan, taktisk fråga.

Men för att kunna diskutera och kollektivt utforma och utveckla program och taktik samt utbilda och vinna nya anhängare behövdes en organisation. Luxemburg, Liebknecht med flera tvekade in i det sista att organisera sig av rädsla för att bli isolerade, reducerade till en sekt. Men svaret på frågan hur man undviker att bli isolerad var inte – ingen organisation och inget partibygge.

När den tyska revolutionen bröt ut i november 1918 och kriget ändades var de tyska revolutionära socialisterna en alltför liten kraft för att kunna ställa sig i spetsen för upproret. Avsaknaden av ett revolutionärt massparti i Tyskland skulle få ödesdigra följder.

I slutet av september begärde den tyske befälhavaren Ludendorff, som tillhörde den arméledning som sedan 1916 hade styrt landet, ett sammanträffande med kejsar Wilhelm II. När de möttes sade Ludendorff att kriget var förlorat; Tysklands resurser och möjligheter att bedriva ett fortsatt krig var uttömda efter att den senaste våroffensivens första framgångar hade förbytts till nederlag på flera frontavsnitt.

Armén var i upplösning, enligt uppgifter fanns det senhösten 1918 bortåt 40 000 desertörer enbart i Berlin och tyska soldater gav upp en masse vid västfronten. Enligt Ludendorff återstod inget annat än att begära vapenstillestånd och upprätta parlamentarismen igen. En ny regering måste bildas med stöd av och med representanter från högersocialdemokraterna (SPD).

Utgångspunkten var att ”en revolution uppifrån” (det finns olika uppfattningar om det var Ludendorff eller den dåvarande utrikesministern, amiral von Hintze, som först använde dessa ord) skulle förhindra en revolution underifrån”. Tysklands höga militärer ville dessutom inte vara de som lämnade in en begäran om eldupphör, utan det skulle politikerna få göra. Den ”dolkstötslegend” – att kriget hade förlorats på grund av att fega politiker på hemmaplan hade huggit armén i ryggen – som nazisterna så flitigt odlade, föddes alltså redan 1918.

Kriget fortsatte emellertid ännu en tid och kejsaren satt kvar, trots en ny tysk regering under prins Max av Badens ledning och där SPD satt med. För att det åtminstone skulle se ut som att man syftade till en total demokratisk omvandling frisläppte regeringen de politiska fångarna. När Karl Liebknecht släpptes fri hälsades han av flera tusen demonstranter i Berlin. I sitt första tal efter frigivningen manade Liebknecht till ”en arbetarrevolution som i Ryssland”.

När oktober gick mot sitt slut hade Österrike-Ungern fallit samman under trycket av massornas uppror. I Ungern tog arbetarna och soldaterna över samhällsmakten. Men som så många gånger tidigare i historien, var massorna inte medvetna om sin styrka utan överlämnade makten i händerna på en borgerlig koalitionsregering, där även Socialdemokraterna ingick.

Nästan samtidigt inleddes den tyska revolutionen. Den tändande gnistan var matrosernas massmyteri och revolt i Kiel. Matrosernas aktion var ett svar på att de trots att kriget var förlorat hade beordrats segla ut för att möta en starkare brittisk flotta i ett hav fullt av fientliga u-båtar. Det var ett självmordsuppdrag.

Den 28 oktober 1918 gjorde matroserna uppror och snabbt sökte de stöd hos arbetarna. När de demonstrerade i Kiel den 3 november möttes de av militär som öppnade eld och dödade nio samt sårade 29. Dagen efter bildade matroserna en rådsorganisation som snabbt fick efterföljare. Soldat- och arbetarråd växte fram i flera kuststäder. Den tyska revolutionen utvecklades i en hastighet som saknade motstycke. Inom en vecka hade soldat- och arbetarråd formats i alla delar av Tyskland.

I Bayern tvingades kungen att fly efter en stor arbetardemonstration i München för fred och en rådsrepublik utropades under ledning av USPD-medlemmen Kurt Eisner. När Liebknecht och andra kämpande socialister nåddes av de inspirerande rapporterna om vad som hade hänt i Kiel och andra kuststäder lyckades de först inte med att nå enighet om hur de skulle svara.

USPD-ledarna var tveksamma till att överhuvudtaget göra något i huvudstaden och de revolutionära grupperna hade svårt att enas om datum för massaktioner och uppror. Det datum man först hade föreslagit var den 11 november, men upprorsplanerna blev kända av polisen efter att en av ledarna hade arresterats. Samtidigt växte otåligheten bland arbetarna och den 9 november strömmade, på uppmaning av vänstern (Liebknecht, representanter från Revolutionäre Obleute och USPD) massorna ut på gatorna. Den tyska revolutionen avancerade.

”Natten mellan den 8-9 november strömmade samstämmiga nyheter in: Matroser och soldater demonstrerade, arbetarna strejkade. Arbetar- och soldatråd bildades. Fångelserna hade stormats [de politiska fångarna släpptes fria]. Röda fanor, världsrevolutionens symbol, hade hissats på offentliga byggnader.” (Pierre Broué: *The German revolution 1917-23*)

Ställd inför denna massrörelse abdikerade kejsaren och flydde. Även befälhavaren och den verkliga ”kejsaren” Ludendorff gick i landsflykt, under en tid gömde han sig på en gård i Skåne. På Svenska Dagbladets framsida stod i jätterubriker: ”Vapenvila inträdde måndag kl. 11 f. m. Det nya Tyskland går mot bolsjevismen”.

I Berlin var stämningen så elektrifierad att SPD-ministern Philipp Scheidemann utropade republik inför tiotusentals demonstrerande arbetare, vilket ogillades av SPD-ledaren Friedrich Ebert och andra högersocialdemokrater, som hade tänkt nöja sig med att kejsaren avgick men som ansåg att monarkin borde vara kvar i någon form.

Bara några timmar efter att Scheidemann utropat republik och från samma plats, riksdagshusets balkong, proklamerade Liebknecht under stort jubel och bifall den Tyska socialistiska republiken. Den tyska revolutionen hade dock ännu inte utvecklats dithän att hela samhällsmakten övergått i arbetarrådets och soldatrådets händer.

Motvilligt hade SPD-ledningen tvingas acceptera att massorna genom mycket spontana uppror hade störtat kejsaren och gjort Tyskland till en republik. Som motdrag till revolutionen vände sig SPD-toppen till USPD-ledningen och föreslog att man gemensamt skulle bilda en ny regering bestående av tre representanter från vardera partiet.

En sådan regering bildades också under namnet ”Folkkommisariernas råd”. Det var ingen tillfällighet att man valde samma namn som sovjetregeringen. Den tyska revolutionen i november överflyglade de revolutionära socialistiska organisationerna, som hamnade i minoritet.

De miljoner arbetare och soldater som i november hade väckts till politisk aktivitet och gått ut på gatorna tenderade fortfarande att se SPD som sitt parti och var beredda att förlåta partiets gamla synder. De trodde att SPD-ledarna fortfarande stod för socialism och såg inte igenom vad Socialdemokraterna egentligen åsyftade när de manade till enighet under parollen ”Ingen brödrastrid”.

Enighet ger styrka, det hade den revolutionära kampen i början av november visat och på ett förvridet sätt kom massornas önskan om enhet mellan SPD, USPD och de verkligt socialistiska grupperingarna att bli ett uttryck för strävan efter att bibehålla det som hade uppnåtts i november.

När väl SPD-ledningen hade lyckats få stöd för en ny regering med USPD av Berlins arbetar- och soldatråd började de, med hjälp av militären att försöka återställa den kapitalistiska ordningen och ominstetgöra den dubbelmaktssituation som hade skapats.

En dubbelmaktssituation är med nödvändighet ingen långvarig period, utan ständigt reses frågan om vem som till sist ska ha det sista ordet: de demokratiska församlingarna som massorna själv format (råden) eller den borgerliga statsmakten?

Hur arbetar- och soldatråden i Tyskland skulle utvecklas var en fråga som skulle avgöras av den levande kampen och i vilken mån revolutionära socialister vann majoritet. Genom att snabbt välja en ny nationalförsamling (parlament) kunde SPD med stöd av flera ledande USPD-medlemmar desarmera råden.

”Socialdemokraterna önskade val så fort som möjligt, så att nationalförsamlingen så att säga skulle kunna utgöra en fortsättning på den gamla riksdagen, som om det inte förekommit någon revolution.

Arbetarna och soldaterna som genomfört revolutionen förstod instinktivt, att så länge den gamla byråkratin och den gamla officerskåren behöll sin makt var revolutionen förlorad, även med aldrig så fin författning och aldrig så flott parlament [...] Ebert och SPD-ledningen stod otvetydigt på motrevolutionens sida. De ville rädda just det som revolutionen ville störta: den gamla staten och den gamla samhällsordningen, såsom den företrädde av officerskåren och byråkratin. De ville göra den parlamentarisk och inlemma sig själva i den och framöver deltaga i dess styre. Därför ville de så snart som möjligt bli av med råden.” (Sebastian Haffner: *Den tyska revolutionen 1918-1919*)

(Ebert, som var ny regeringschef, beskrev sig som kejsardömets ”konkursförvaltare” och erkände att han ”hatade revolutionen som synden”.) Även om Haffner möjligen överdriver massornas medvetenhet och insikt är det en träffande beskrivning av den kontrarevolutionära roll som den tyska socialdemokratien spelade.

Av vad som fanns kvar av den gamla borgerliga statsmakten började SPD att bygga upp en ny armé, som hämtade sina bödlar från de hemvändande trupperna. Denna armé, som kom att kallas Freikorps (frikårer) hade som överbefälhavare socialdemokraten Gustav Noske, som vid utnämmandet till överbefälhavare tillkännagav att ”någon måste agera blodhund”.

”Riksvärvsministern Noske skapade en väpnad kår av föredettingar, äventyrare och kontrarevolutionärer med reaktionära officerare i spetsen. Dessa tvetydiga element blev i själva verket Hitlers stormtrupper [SA] [...] Det gick en rak linje från Noske till Hitler”, skrev Socialdemokratiska vänsterpartiets (SSV) ledare ”Zäta” Höglund i sina memoarer.

Redan under julen 1918 försökte SPD och frikårerna slå ett väpnat slag mot revolutionen, men misslyckades. Den ”blodiga julen” i Berlin 1918, sju veckor efter att kejsaren hade störtats, blev början till kontrarevolutionens hämnd på revolutionen i januari 1919, då Noskes frikårer bland annat mördade Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht.

Det var ett hårt slag för det nya tyska kommunistparti (KPD) som hade bildats vid årsskiftet 1918-19. Men kontrarevolutionen kunde inte helt krossa arbetarnas revolution och i den revolutionära kris som uppstod hösten 1923 hade KPD möjlighet att gripa makten.³

Kejsarens fall och revolutionen gav den revolutionära kampen en ny optimism. I Ryssland skrev Lenin: ”Vi vet, känner och ser att detta är en avgörande vändpunkt, nu måste vi mobilisera allt för att stödja arbetarrevolutionen i Tyskland”. I Sverige skrev SSV:s tidning *Politiken*: ”Döds-klockorna ringer över den kapitalistiska världen”.

”Hösten 1918 hade socialdemokraterna att möta en helt annan situation än de hade upplevt våren 1917. Då hade kritiken drabbat i första hand Hammarskjöld och hans regering, eller ’systemet för sent’, som oppositionen föredrog att kalla det. Hösten 1918 befann sig socialdemokraterna själva i ansvarig ställning via partiets fyra platser i regeringen, och det socialdemokratiska vänsterpartiet var inte sent att skjuta in sig på detta förhållande och på parallellen mellan det gamla och det nya ’systemet för sent’”, noterar Carl Göran Andræ i *Revolt eller reform: Sverige inför revolutionerna i Europa 1917-1918*.

Långt in i de socialdemokratiska leden hördes kritik mot regeringen och uteblivna förbättringar. Den sänkta levnadsstandarden tillsammans med bristen på mat och att regeringen drog benen efter sig när det gällde såväl att förkorta arbetstiden som i fråga om rösträtten fick tålamodet att brista.

Arbetsgivarföreningen (idag Svenskt Näringsliv) summerade 1918 som ”en orons och stridens år”. Inte sedan storstrejken 1909 hade så många arbetsdagar gått förlorade till följd av konflikter

³ Mer om den tyska revolutionen: Anders Hagström, [Den tyska revolutionen 1918-19](#) ; Offensivspecial, [Tyska revolutionen 1918-19](#) ; Gert-Inge Johnsson, [Tyskland - lärdomar från en revolution](#).

som under 1918. Kapitalistklassen, högern och kungen började inse att om de skulle räddas var de tvungen att göra upp med Socialdemokraterna i rösträttsfrågan.

Fruktan för revolutionen bröt borgarnas motstånd mot allmän och lika rösträtt samt kortare arbetstid. Borgarpressen klagade till och med över att man hade fått ge vika för "bolsjevikiska och ryska metoder". Den kompromiss som slöts i rösträttsfrågan var ett svekfullt avtal.

Första kammaren blev kvar, rösträttsåldern sänktes med ett år till 23 år i kommun- och riksdagsval, men höjdes till 27 år i landstingsval och elektorsvalet till första kammaren. Fortfarande fanns begränsningar i rösträtten för de fattigaste och de som hade obetalda skatteskulder (lågavlönade). Kvinnorna fick rösträtt, men inte ögonblickligen utan först efter att en ny riksdag hade valts.

Uppgörelsen innebar att Sverige blev det land i Norden som blev sist att genomföra allmän och lika rösträtt för män och kvinnor. Kungen fick sitta kvar. Det kunde han tacka Socialdemokraterna för. Och 8-timmarsdagen lät vänta på sig.

Detta svek möttes av ilska och besvikelse, som skulle ha kunnat vändas till en offensiv kamp om SSV haft kraft, förankring och program att mobilisera till nya massaktioner. Partiet var dock tröttkört, nära splittring och rapporterna från Tyskland, där kontrarevolutionen avancerade 1919, kom att lägga ytterligare sordin på stämningarna.

År 1918 hade kunnat sluta annorlunda i Sverige och i andra länder. Det finns en avgörande lärdom att dra från alla de många omtumlande händelser som ägde rum 1917-18 och det är att för att avskaffa kapitalismen räcker inte ens den mäktigaste miljonhövdade rörelse.

Utgången av en revolutionär kris avgörs av politik, program och ledarskap – om det finns ett socialistiskt arbetarparti som kan göra arbetarklassen och de fattiga medvetna om den egna styrkan och möjligheterna att själv gripa makten. Det var inte graden av heroism, kampvilja eller "mognad" som gjorde att den socialistiska revolutionen kom att segra i Ryssland.

Skillnaden var att det i Ryssland fanns ett revolutionärt massparti som kunde vinna folkmajoritetens stöd för socialismen. Att den socialistiska revolutionen inte fick stöd från segerrika socialistiska revolutioner i Västeuropa, trots massornas kamp och vilja att i grunden förändra samhället vilket manifesterades 1918, kom dock att leda till den ryska revolutionens urartning. Men det kan inte bolsjevikerna lastas för.

Krigets vanvett hade fött den socialistiska revolutionen, som i sin tur ledde till vapenstillestånd 1918. Men mänskligheten fick betala ett oerhört pris för att den revolutionära vågen 1917-23 inte slutade i arbetarklassens seger; i form av Första världskrigets fortsättning i Andra världskrigets barbari och förintelse.

I dag 100 år efter första världskrigets utbrott, är kampen mot militarism och imperialism en lika brännande nödvändighet och ett absolut villkor för att rädda framtiden och skapa en socialistisk värld i fred och frihet. ■

Anders Hagström

Den svenska arbetarrörelsen och första världskriget

Publicerat i *Internationalen* 18/7 och 25/7

Första världskrigets utbrott i augusti 1914 möttes av en våg av entusiasm och nationalistisk yra i samtliga de krigförande länderna. Miljontals unga män mobiliserades och sändes iväg till fronterna under allmänt jubel. Den nationalistiska flodvågen svepte inte bara med sig de härskande klasserna och andra samhällsskikt som var knutna till dem med tusen och ett band. Vågen drog också omkull de europeiska socialdemokratiska partierna sammanslutna i Andra Internationalen och förvandlade dem till propagandabyråer i sina regeringars tjänst. ”Borgfred” och ”fosterlandsförsvar” ställdes på dagordningen i land efter land. I två artiklar skildrar Anders Hagström dels hur den internationella socialdemokratin drogs med i krigsyran och dels vilka konsekvenser krigsutbrottet fick för den svenska arbetarrörelsen.

Socialdemokratins kapitulation i augusti 1914

Första världskrigets utbrott möttes av en våg av entusiasm och nationalistisk yra i samtliga de krigförande länderna. Arméerna mobiliserades och sändes iväg till fronterna under allmänt jubel. Luften var full av patriotiska slagord: *Alle Serben müssen sterben!* (Wien), *À Berlin!* (Paris), *Auf zu einem frisch-fröhlichen Krieg!* (den tyske kronprinsen)

I festivalstämningen anade ingen att det skulle bli ett långt och blodigt krig som skulle sluka generationer på sina slagfält och krossa en hel epoks illusioner.

Den nationalistiska flodvågen svepte inte bara med sig de härskande klasserna och andra samhällsskikt som var knutna till dem med tusen och ett band. Vågen drog också omkull de europeiska socialdemokratiska partierna sammanslutna i Andra Internationalen och förvandlade dem till propagandabyråer i sina regeringars tjänst. ”Borgfred” och ”fosterlandsförsvar” ställdes på dagordningen i land efter land.

Och ändå. Bara några få år tidigare hade samma partiers ledare vid Andra Internationalens kongress i Stuttgart ställt sig bakom en resolution som deklarerade:

”Ifall ett krig skulle bryta ut är socialisterna förpliktigade att ingripa för att få ett snabbt slut på fiendtligheterna och på allehanda sätt använda den ekonomiska och politiska kris som skapas av kriget för att uppresna massorna och på så vis påskynda störtandet av det kapitalistiska styret.”

Det var ett ställningstagande som på nytt understrukt i ett uttalande som antagits vid en konferens i Basel 1912 mot bakgrund av kriget på Balkan:

”Arbetarna uppfattar det som ett brott att skjuta på varandra på grund av kapitalistiska profiter, dynastisk konkurrens och för att diplomatiska pakter skall leva och frodas.”

Men det var också symptomatiskt att de radikalt klingande resolutionerna inte innehöll några mer preciserade och bindande åtgärder för krigets bekämpande.

Prydde med blommor

På sätt och vis var det symboliskt att den tyska socialdemokratin som var den Andra internationalens starkaste parti och värdar för Stuttgartkonferensen 1907, inte höjde ett ord av protest mot att den engelske delegaten Quelch utvisades av de tyska myndigheterna efter att ha kallat en

diplomatisk konferens för ett rövarmöte. Istället prydde man Quelch tomma plats med blommor under återstoden av konferensen. En vacker gest men knappast en kraftfull politisk handling.

Att gapet mellan den revolutionärt och internationalistiskt klingande fraseologin och den krassa verkligheten var stort och växande var ingen större hemlighet. Det var många iakttagare, från vänster till höger, som påpekade den växande konservatismen och passiviteten hos Internationalens partier under de år som ledde till det första världskrigets utbrott.

Partiernas snabba tillväxt och bristfälliga ideologiska skolning och revolutionära erfarenhet, hade lett till uppkomsten av en konservativ, *"realpolitiskt"* sinnad parti- och fackföreningsbyråkrati. Tillsammans med det skikt av radikala intellektuella ur medelklassen som ofta utgjorde den intellektuella och parlamentariska ledningen - Hjalmar Branting i Sverige är ett typexempel - för partierna, kom de gradvis att omvandlas till det kapitalistiska samhällets, om än reformsinnade, stöttepelare i arbetarrörelsen. Men eftersom teorier och program allt som oftast släpar efter verkligheten omgavs Internationalens partier av ett revolutionärt skimmer.

– Sådant säger man inte, man gör det, förklarade en av den tyska socialdemokratins ledare för Eduard Bernstein, den mest kände *"revisionisten"* inom den tyska socialdemokratin. Det vilar ett ödets ironi över det faktum att Bernstein fördömdes av majoriteten av de tyska partiledarna för att han försökte anpassa teorin till rörelsens vardagliga verklighet. En verklighet som inte hade mycket med revolutionära massmobiliseringar att göra.

På sin spets

Kriget ställde saker och ting på sin spets. Korten måste läggas på bordet. Antingen måste Andra Internationalens ledare ta sina utfästelser från Stuttgart och Basel på allvar och konfrontera sina imperialistiska regeringar och dess polis- och militärapparater eller välja det alternativ som man ändå rört sig i riktning mot sedan årtal tillbaka; uppslutning bakom den egna borgarklassen vilken man med en blandning av önsketänkande och modlöshet identifierade med nationens vilja. Något däremellan fanns inte.

Trots sabelskramlet och den stigande militaristiska flodvågen gjordes ändå några försök att... *"göra något"*. De sista dagarna i juli 1914 samlades några av de mest namnkunniga socialdemokratiska ledarna i Bryssel för att diskutera det uppkomna läget. Men mötet resulterade inte i något annat än att man beslöt att tidigarelägga Internationalens kongress till i början av augusti.

En tysk socialdemokrat, Hermann Müller, som sedermera spelade en viktig roll i den parlamentariska republik – Weimarrepubliken – han aldrig kunnat drömma om skulle bli krigets resultat, sammanträffade med några franska kollegor kort därefter för att utröna hur de skulle ställa sig. *"Vi kommer att försvara fosterlandet"*, svarade de.

Försvara fosterlandet

Müller invände då att kriget skulle vara ett resultat av den imperialistiska expansionspolitik som alla europeiska länder deltagit i sedan årtal tillbaka. Det var därför ointressant vem som formellt var angripare. Kriget skulle vara ett imperialistiskt krig. Müller upprepade egentligen bara Internationalens officiella ståndpunkter gentemot sina franska kollegor. Något som inte förhindrade att han anslöt sig till sina egna partikamraters uppslutning bakom den tyska regeringens krigsansträngningar.

När tärningen väl kastades den 4 augusti genom den tyska socialdemokratiska parlamentsgruppens officiellt enhälliga stöd till de krigskrediter regeringen begärt, brast de kvardröjande

moraliska fördämningarna. Veckorna efter fylldes den socialdemokratiska pressen av ursinnigt nationalistiska artiklar. Karl Kautsky, Internationalens teoretiske ”påve” (som han halvt på skämt, halvt på allvar benämndes som), skrev att internationalen var ett användbart instrument i fredstid men nu var det krig.

Den ohöljda nationalistiska flodvågen svepte med sig allt i sin väg. Det var inte bara socialdemokraterna som förvandlades till superpatrioter. Pjotr Kropotkin, en av anarkismens mest namnkunniga teoretiker och stora samvete, övergick till ”*skyttegravsanarkisternas*” läger – som de föraktfullt kallades av de kvarvarande antimilitaristiska anarkister som var sina övertygelser trogna.

Skära ut tungan

De vars revolutionära övertygelser inte var genomtänkta och härdade drogs obönhörligt med av det massiva trycket. De revolutionära internationalisterna reducerades till en hjälplös minoritet som i bästa fall betraktades som naiva idealister. Men lika ofta sågs de som ”*förrädare*” och ”*spioner*”.

Lenin, som vid krigsutbrottet befann sig med sin hustru Nadesjda Krupskaja på en ort i dåvarande österrikiska Polen nära den ryska gränsen, fängslades först som misstänkt utlänning av myndigheterna. Men genom ledande österrikiska socialdemokraters ingripande lyckades han bli frigiven, och de båda kunde sätta sig i säkerhet i det neutrala Schweiz. De hade tur som lyckades ge sig iväg. Nadesjda Krupskaja berättar i sin minnesskildring av Lenin, att hon blev vittne till ett samtal mellan några bondkvinnor i trakten som diskuterade hur man skulle ta itu med den ”*ryske spionen*” ifall han blev frigiven. Man borde skära ut hans ögon, skära av hans tunga...

Första offret

Andra hade inte samma tur som Lenin. Jean Jaurès, den franske socialistledaren, mördades den 4 augusti av en fransk nationalist. Ironin ville att Jaurès inte var någon ”*fosterlandsförrädare*”. Han var som en av Internationalens främsta ledargestalter bara alltför hårt förknippad med dess stolta proklamationer om arbetarsolidaritet mot det imperialistiska krig som nu höll på att bli verklighet. Men det var Jaurès som många år tidigare (1905) med nästan profetisk klarsyn förutspått den framtid skulle gå till mötes som ett resultat av det blodbad som nu intonerades till dånet av det tyska belägringsartilleriets kanonad mot de belgiska befästningarna vid Liège – en dag efter det att Jaurès själv blivit ett av krigets första offer:

”Från ett europeiskt krig kan en revolution springa fram och de härskande klasserna gör gott i att tänka på det. Men det kan också, över en lång tidsrymd, resultera i en kontrarevolutionär kris, av ursinnig reaktion, av lättretad nationalism, av kvävande diktaturer, av monstruös militarism, en lång kedja av bakåtsträvande våld.”

Världsbranden som sprängde svensk arbetarrörelse

I augusti 1914 utbröt det första världskriget. Det var ett krig olikt alla tidigare; den första moderna industriella masslakten. Det gamla Europa sopades bort tillsammans med 20 miljoner av dess invånare. Även förkrigstidens arbetarrörelse bröts sönder och dess stolta programskrifter förvandlades till aska. Sverige förblev neutralt men mullret från slagfälten kom att spränga den svenska arbetarrörelsen.

I samband med krigsutbrottet lät den dåvarande konservativa regeringen Hammarskjöld meddela den tyska regeringen att Sverige skulle iakttä ”en gentemot Tyskland välvillig neutralitet”. Det

blev den – inofficiella – inställningen fram till 1917 då regeringsskiftet och de förändrade krigsutsikterna ledde till en förskjutning i engelskvänlig riktning.

Under de första krigsåren fick regeringen flera påstötningar från tyskt håll om att gå med i kriget. De tyska imperialisterna lockade med fagra löften. Sverige skulle få Åland. Finland, som då var ryskt, skulle förvandlas till en buffertstat mellan Sverige och den ryske ”ärkefienden”.

Men trots den utpräglad tyskvänliga hållningen, inte minst från kungahusets sida, var neutraliteten en alltför lönsam historia för att de styrande kretsarna skulle vilja överge den och dessutom riskera en inrikespolitisk kris.

Soldater – svenska värnpliktiga mobiliserades vid krigsutbrottet.
Bilden från Stockholm i augusti 1914.

Kisa-telegrammet

Borgarnas politik bottnade inte minst i den hållning som intogs av arbetarrörelsens ledning. Den 1 augusti 1914, det vill säga strax innan världskrigets utbrott var ett fullbordat faktum, deklarerade det socialdemokratiska partiets ledare Hjalmar Branting i ett valtal i Kisa:

”Inför krigets tryck måste varje folks inre sociala strider, hur skarpa de än är i följd av klassmotsättningarna, för ögonblicket träda tillbaka.”

I ett telegram som skickades från mötet till regeringen uttrycktes samma tankegång, om än mer inlindat. Kisatelegrammet, som det kom att kallas, fick stöd av den socialdemokratiska högern som behärskade partiledningen, och tilldelades rollen av borgfreds-deklaration, dvs en deklaration om att de socialdemokratiska ledarna var villiga att avblåsa klasskampen till följd av kriget.

Men de neutralistiska borgfredsanshängarna, som ofta i likhet med Branting var ententesympatisörer – Ententen bestod bl a av England och Frankrike – hade också sin motpart i de tysksinnade krigsaktivisterna. 1915 uteslöts tre välkända socialdemokrater, bland annat Otto Järte, för att ha uppmanat till ”modig uppslutning på Tysklands sida”. Järte, en gång tippad som Brantings efterträdare, slutade som politisk huvudredaktör på högerens Svenska Dagbladet.

Mot borgfredsanshängarna stod partivänstern som hade sitt främsta fäste i den socialdemokratiska ungdomsrörelsen och dess tidning *Stormklockan*. Vänstern hade sina starkaste sympatier bland de vanliga partimedlemmarna, men dess opposition hämmades av att högern behärskade så gott som samtliga ledande instanser i SAP och LO. Det var för övrigt betecknande att det var först efter en kampanj från vänsterns sida som de tre ledande krigsaktivisterna uteslöts.

Hungerkravaller vid Gustaf Adolfs torg i Stockholm 1917

Massaktion mot kriget

Den inre kraftmätningen inom arbetarrörelsen underblåste det växande missnöjet i breda folklager mot de härskande kretsarnas politik. Samtidigt som Sverige blev den största leverantören av industriråvaror till Tyskland och affärerna blomstrade både innanför och utanför lagens rāmärken, försämrades den arbetande befolkningens levnadsförhållanden märkbart. Statsminister Hammarskjöld döptes i folkmun om till Hungerskjöld.

Vänsterns kamp mot krigsaktivismen och den egna partiledningens eftergiftspolitik tog sig allt aktivare uttryck. Zäta Höglund och Ture Nerman, två av ungdomsförbundets ledande namn, deltog i den så kallade Zimmerwald-konferensen mot kriget 1915 och undertecknade dess manifest. På våren 1916 hölls en extraordinär ungdomsförbunds-kongress med deltagande av bland annat ett antal fackföreningar.

Arbetarfredskongressen, som den kallades, antog ett manifest som förklarade:

”Då erfarenheten lärt, att de härskande klasserna och deras politik i yttersta hand icke ryggar tillbaka för annat än den makt folket kan sätta bakom sin fredsvilja, och att den utomparlamentariska kampen är otillräcklig för detta syfte, uttalar kongressen sig för nödvändigheten av, att förberedelser vidtas för organiserandet av en utomparlamentarisk massaktion till mötande av alla krigsplaner.”

Kongressen fördömdes av Branting. Höglund och ytterligare några av kongressens initiativtagare ställdes inför rätta och dömdes till fängelse.

Partisplittring

Motsättningarna inom det socialdemokratiska partiet började nå sin kulmen. På partiets 10:e kongress i februari 1917, krävde Branting och partihögern kapitulation från vänsterns sida. Men partivänstern vägrade att, som man uppfattade det, begå självmord. En sprängning blev oundviklig. I maj 1917 bildades det Socialdemokratiska vänsterpartiet.

Uppgörelsen mellan högern och vänstern inom arbetarrörelsen sammanföll med ett massivt uppsving i klasskampen. Arbetarnas tålamod var uttömt. Demonstrationer, stormöten och strejker avlöste varandra i en flodvåg över hela landet. Särskilt omtalad blev ”potatisrevolutionen” i Västervik, där en arbetarkommitté tog hand om fördelningen av livsmedel. Eftersom missnöjet också slog igenom på landets regementen, vågade inte borgarna sätta hårt mot hårt. De värnpliktiga soldaternas lojalitet mot regeringen var allt annat än säker.

Efter valen i september 1917 bildades en liberal-högersocialdemokratisk regering som såg som sin viktigaste uppgift att införa allmän rösträtt.

Efter att ha tillkämpat sig en rad eftergifter från borgarklassen, bland annat den allmänna rösträtten och åttatimmars arbetsdag, ebbade den revolutionära vågen ut. Vänsterns, vars majoritet kom att ansluta sig till den Kommunistiska Internationalen, vars stalinistiska urartning ännu låg ett antal år framåt i tiden, förmådde inte att vinna majoriteten av arbetarna för en revolutionär slutuppgörelse med borgarväldet. Därtill var den själv för splittrad och oklar.

Efter några omtumlande år kring krigsslutet kunde borgarna andas ut. Stormen hade svept förbi.

Lästips (svenska arbetarrörelsen under och efter 1:a världskriget)

Håkan Arvidsson: [Inledning till Revolutionen i Sverige 1917-1924](#)

Knut Bäckström: [Arbetarrörelsen i Sverige \(del 2\)](#)

Karl Kilbom: [I hemligt uppdrag](#) (del 2 av KK:s memoarer)

[SKP 1917-21](#). (dokument om splittringen av socialdemokratin, vänstersocialdemokraterna m m)

Martin Hedlund Fink

Imperialismens framväxt

Ur *Proletären* 24/7

Brittiska kolonialstyrkor slår ner ett uppror i Ghana 1824.

För på måndag hundra år sedan, 28 juli 1914, förklarade det kejsarliga Österrike-Ungern krig mot Serbien. Då tändes den slutgiltiga gnistan i en lång händelsekedja som blev till en förödande världsbrand. Första Världskriget utvecklades till en folkslakt där nästan 10 miljoner soldater dödades och 30 miljoner skadades. Här skriver Martin Hedlund Fink, dansk historiker och marxist, om kolonialismens och imperialismens framväxt inför det första imperialistiska omfördelningskriget 1914. Artikeln är tidigare publicerad i *Dagbladet Arbejderen*.

Den i Europa dominerande feodala samhällsstrukturen med en härskande adelsklass började brytas upp under senmedeltiden. Städerna växte i storlek och inflytande och bland hantverkare, köpmän och penningutlånare började en borgarklass växa fram. Särskilt handelshus och banker blev snart till mäktiga aktörer runt om i Europa.

Redan på 1200-talet finansierade de europeiska kungahusen och furstendömena såväl sin samhällsutbyggnad som sina krig genom lån i de stora italienska bankerna. När sedan handelsrutterna till Indien och Ostasien öppnades på 1300-talet kunde handelsmän skapa sig betydande förmögenheter genom försäljningen av importvaror till adeln och borgerskapet.

Borgarklassens framväxt medförde oftast också en betydande centralisering av makten och ett stärkande av kungarnas inflytande på adelns bekostnad. I det feodala Europa hade adeln fram tills nu varit den största maktfaktorn som kungamakten vilade på men också konkurrerade med. Med

kungamaktens stärkande började kapitalet och varuproduktionen i större grad att organiseras nationellt, även om kapitalet agerade tvärs över alla typer av gränser.

Det stora genombrottet för Europas mäktigaste kungahus skedde under renässansen med de stora upptäcktsresorna på 1400- och 1500-talen. Dessa expeditioner var nästan uteslutande organiserade av kungamakten i syfte att öppna handelsvägar till Asien för att säkerställa en strid ström av eftertraktade lyxvaror till den växande europeiska marknaden.

Genom upptäcktsresorna kom insikten att världen var mycket större och mer varierad än någon i Europa tidigare kunnat ana. Här fanns nya länder befolkade av ”primitiva hedningar” som lätt kunde besegras militärt. Därmed låg vägen öppen för framväxten av såväl kolonialismen som den tidigaste handelsbaserade imperialismen.

Det kinesiska kejsarriket som vid medeltidens utgång var såväl ekonomiskt, teknologiskt som militärt överlägset de europeiska kungadömena iscensatte på 1400-talet egna upptäcktsresor. Som ett ödets ironi drog de kinesiska härskarna motsatt slutsats och Kina vände sig bort från omvärlden. Vem vet hur Kina hade utvecklats om landet vid denna tid hade slagit in på kolonialismens väg?

Under 1500-talet erövrade de mäktigaste europeiska monarkierna stora delar av den amerikanska kontinenten och etablerade handelsstationer längs den afrikanska kusten liksom på många håll i Asien. Koloniseringens första fas innebar att stora byten rövades och fördes till Europa genom en systematisk utplundring och utrotning av den lokala befolkningen.

Från det tidiga 1600-talet började de kungliga handelskompanierna att i kolonierna bygga upp en verksamhet med drift av gruvor och plantager. Arbetskraften bestod mestadels av slavar tagna som krigsfångar i Väst- och Centralafrika som av europeiska slavhandlare fraktades till kolonierna. Detta kallas för handelsbaserad imperialism därför att profiten främst skapades genom handel på europeiska marknader med exotiska varor som producerats och/eller rövats i kolonierna.

Utöver handelsbolagen och kungamakten fick också det växande finanskapitalet snabbt del av guldregnet från kolonierna. I de största handelsstäderna växte nu den första börshandeln fram och därmed också de första börskrascherna och spekulationsbubblorna, företeelser som sedan dess har kännetecknat kapitalismen.

Under 1600-talet blev en lång rad kolonialvaror som kaffe socker och tobak viktiga statussymboler för adeln och borgarklassens översta skikt på samma sätt som det tidigare handlats med silke och kryddor. De som höstade in profiterna var kungamakten, borgerskapet och finanskapitalet. Så framträdde nu i öppen dager utplundringen av kolonierna och andra dominerade områden som källa för profit, vilket är ett av de grundläggande dragen för imperialismen.

Den handelsbaserade imperialismen baserades i hög grad på förmågan att med fartyg frakta varor och människor över stora avstånd. Därför blev makten över haven den allt överskuggande faktorn i konkurrensen och kampen mellan Europas stormakter.

Att hålla en stor flotta var extremt kostsamt och även de mäktigaste rikena klarar inte att ersätta förlusten av fartyg i stora sjöslag. Ett faktum som drabbade det turkiska Osmanska riket som på 1500-talet var den dominerande stormakten i den delen av världen men vars makt över Medelhavet slogs i spillror av den Heliga ligan, en allians mellan Spanien och starka Italienska handelsstäder, i slaget vid Lepanto 1571. När koloniseringen inleddes var Spanien den mäktigaste kraften i Europa och hade havsherraväldet.

I Europa var konflikterna under renässansen tätt sammanflätade med splittringen inom den katolska kyrkan och tillkomsten av oavhängiga protestantiska kungadömen. Även om de religiösa konflikterna i sig inte orsakade de under denna tid talrika blodiga krigen fanns det ofta en religiös dimension i de motsättningar och allianser som skapades mellan Europas stormakter. Trettioåriga kriget, som 1618-1648 krigshärjade stora delar av Centraleuropa, var egentligen en imperialistisk uppgörelse mellan dåtidens två mäktigaste stormakts-allianser.

Vid denna tid förekom endast begränsade krigshandlingar i de erövrade kolonierna. Det var besvärligt att frakta renässanstidens stora härar över haven och i kolonierna lades all kraft på att utvidga det egna territoriet.

Vid 1600-talets slut kulminerade den historiska imperialismens första fas samtidigt som en ny fas började skönjas som skulle bana väg för nya produktionsförhållanden, nya motsättningar och nya krig.

Under renässansen hade vetenskapen i Europa genomgått en stadig utveckling bort från medeltidens skolastiska tillgång till vetande mot en modern, forskningsbaserad vetenskap. Det startade med astronomin som under kraftigt motstånd från en kyrka som fortfarande hade stor politisk makt gjorde upp med gamla religiösa föreställningar om jorden som universums centrum. Från mitten av 1600-talet tog den vetenskapliga utvecklingen fart på allvar med avgörande upptäckter inom matematik, fysik, kemi, biologi och medicin.

Denna utveckling möjliggjorde en teknologisk utveckling som under loppet av några få generationer fullständigt omdanade rådande samhällsstrukturer och produktionsförhållanden inom dåtidens mäktigaste imperialistiska makter. Införandet av ångkraften i produktionen och transportväsendet och utvecklandet av den industriella massproduktionen ledde till en hittills osedd ökning av storleken på profitema och ökning av kapitalackumuleringen för ägarna till dessa nya produktionsmedel som främst stod att finna inom den växande borgarklassen.

Denna kraftiga utveckling av produktivkrafterna och de därav ändrade förhållandena för människornas levnadsvillkor innebar också stora förändringar i kapitalismens och imperialismens karaktär. I hemländernas industrialiserade städer påbörjades framväxten av den moderna arbetarklassen och globalt betydde den industriella revolutionen att för första gången storskalig arbetsdelning infördes i produktionen. Tidigare hade de flesta råvaror utvunnits, bearbetats och omvandlats till användbara produkter inom samma område.

Inledningsvis skedde merparten av denna utveckling inom det brittiska imperiet. Under en lång period hade Storbritannien en särställning som världens enda industrialiserade stormakt, vars massproduktion ofta konkurrerade ut lokalt framställda produkter från andra länder.

Som ett resultat av trettioåriga kriget förlorade Spanien gradvis makt medan England och Frankrike framstod som de ledande imperialistiska stormakterna. Den inbördes rivaliteten mellan dessa två makter blev också under de kommande 200 åren den viktigaste källan till spänningar och strider inom imperialismen. Båda dessa länder lade nu under sig betydande landområden och båda ländernas kungahus hävdade att ”i deras rike går solen aldrig ned”.

Men i sista ändan var dock loppet kört för Europas monarker. Borgarklassen började pressa på i sin egen längtan efter makten. Först gjorde de brittiska kolonierna i östligaste Nordamerika uppror och skapade Förenta Staterna, USA, som en oavhängig federal republik baserade på borgarklassens liberala ideologi.

Några år senare 1789 bröt upproret lös i Frankrike som inledning på en revolutionär utveckling vilken gjorde upp med de sista resterna av det feodala samhällets maktstrukturer när borgarklassen tog rollen som härskande klass. Även om den franska revolutionen till sist slutade med Napoleons diktatur och efterföljande militära mederlag så gick borgarklassens frammarsch inte att hejda.

Under loppet av 1700- och 1800-talen blev krigen mellan de imperialistiska makterna allt mer globala. Det så kallade sjuårskriget som egentligen pågick mellan 1754 och 1763 och som inbegrep alla den tidens stormakter skulle med rätta kunna kallas det första världskriget då krigshandlingarna sträckte sig från Europa över hela den amerikanska kontinenten till Indien och Filipinerna. Napoleonkrigen fyrtio år senare nådde ut till kolonialmakternas mest fjärran avkrokar.

Nu kom krigen att i allt högre grad utkämpas i kolonierna och med syfte att erövra koloniserade territorier från konkurrerande imperialistiska makter. Så blev makten över haven och därmed över handels- och transportvägar en alltmer avgörande maktfaktor. Trots att Storbritannien aldrig besatt den största militära slagkraften lyckades landet genom sin oerhört starka flotta hålla ihop sitt enorma imperium och var den dominerande stormakten.

För att få en viss stabilitet mellan dessa rivaliserande stormakter utvecklades ett komplicerat nät av inbördes alliansavtal, angreppspakter och icke-angreppspakter. Alla dessa pakter formaliserade den imperialistiska maktbalansen och förhindrade ett tillstånd av konstant krig. En ”diplomatisk guldålder” som tog en ände i och med Första världskrigets utbrott.

Vid mitten av 1800-talet växte det på småriken splittrade Tyskland till en politisk, ekonomisk och militär kraft. Med kungariket Preussen som enande kraft visade Tyskland sin nyvunna kraft på slagfälten under 1860-talet i krigen mot Danmark och Österrike-Ungern.

1870 var tiden inne för en uppgörelse med Frankrike när Paris belägrades inom loppet av några få veckors krig. I den revolutionära situation som uppstod i det belägrade Paris grep arbetarklassen för första gången makten. Men den tyska härskarklassen hade inget intresse av att låta ännu en revolution segra i Frankrike och lät därför den franska övergångsregeringens styrkor dränka Pariskommunen i blod.

Samtidigt höll tyskarna en konferens i kungslottet Versailles där ett gemensamt kejsarrike under ledning av Preussen proklamerades. Så blev Tyskland vars arméer hade den starkaste militära slagkraften i Europa en imperialistisk stormakt.

Samtidigt började USA göra sig gällande på världsscenen. Efter inbördeskriget genomgick landet under 1860- och 1870-talen en hastig industrialisering och började föra en allt aggressivare utrikespolitik. En politik som tidigare inletts genom kriget mot Mexiko men som förstärktes från 1870-talet då USA började praktisera sin nyvunna imperialistiska maktutövning mot samtliga stater på den amerikanska kontinenten.

Under andra hälften av 1800-talet trädde också Japan fram som en ny stormakt. På några få årtionden hade det Japanska samhället utvecklats från att vara en isolerad nation av feodal struktur till att bli ett modernt industrialiserat samhälle med kapitalistisk ekonomi och imperialistiska ambitioner i Asien och Stilla havet.

Den snabba industrialiseringen som särskilt Tyskland och USA genomgick under andra halvan av 1800-talet ledde till en av de värsta ekonomiska kriserna under kapitalismen. I takt med att industriproduktionen steg blev världsmarknaden allt mer instabil när den stora mängden billiga

industrivaror inte kunde finna köpare. 1873 brakade finansmarknaden sönder, först i Wien och sedan i USA. Den efterföljande depressionen blev djup och varade i några länder under flera årtionden.

Den nya tidens kris drabbade Storbritannien särskilt hårt vars industri sedan årtionden i praktiken hade haft monopol. Men också i Tyskland slog krisen hårt vilket avslöjade den nya stormaktens svaghet. Tyskland var förvisso en stark militärmakt men avsaknaden av kolonier gjorde det tyska kapitalet särskilt sårbart. En annan kolonialmakt som drabbades var det tidigare så mäktiga spanska imperiet som fullständigt kollapsade när det ena latinamerikanska landet efter det andra frigjorde sig.

För de kvarvarande stormakterna blev 1870-talets kris startskottet till ännu en stor imperialistisk expansion där det primära målet var koloniseringen av Afrika. Tidigare hade världsdelen mest använts som leverantör av slavar till kolonierna men från 1880-talet invaderades Afrika systematiskt av Europas stormakter. På en konferens i Berlin 1884-85 fördelade stormakterna de enorma områdena mellan sig genom att dra räta linjer på en karta. Ännu idag kvarstår de problematiska gränser som på detta sätt skapades av kolonialismen.

Nu inträdde också en grundläggande förändring i imperialismens karaktär. Tidigare hade kolonialmakterna först och främst upprätthållit sin militära makt över kolonierna men i övrigt låtit kolonierna vara självstyrande. Under 1800-talets andra hälft började kolonialmakterna att ta direkt kontroll över driften och styret av kolonierna. Den industrialisering som försiggått i hemlandet började nu införas i kolonierna. Särskilt tydligt genom utbyggnad av järnvägar och telegrafförbindelser.

Men i ett avseende behölls de tidigare förhållandena. Den obeskrivligt grymma behandlingen av befolkningen i kolonierna, med förhållandena i Belgiska Kongo som ett särskilt rätt skräckexempel, förblev ett signum för imperialismens herravälde.

Industrialiseringen kom också att sätta sin prägel på imperialismens krigföring. Först var det den inhemska befolkningen i kolonierna som i en ojämn kamp kom att utsättas för det genom kapitalismen effektiviserade industriellt framställda dödsmaskineriet.

Genom den industriella massproduktionen var det lätt att förvandla en otränad rekryt till en effektiv dödsmaskin utrustad med lättanvända skjutvapen, handgranater och maskingevär. Andra kapitalistiska produkter som kom att sätta sin prägel på det kommande världskriget var taggtråd, landminor, giftgas och långskjutande artilleri.

Utbyggnaden av järnvägar möjliggjorde snabba transporter av stora mängder trupper. Detta öppnade för stora imperialistiska härar bestående av miljontals tvångsutskrivna arbetare och bönder.

Så kunde den imperialistiska expansionen för en tid dölja de inre motsättningarna mellan stormakterna. Men under den fredliga ytan i Europa växte samtidigt spänningen mellan rivaliserande kapitalistiska allianser.

Tysklands och USA:s frammarsch hotade på allvar Storbritanniens herravälde och i Asien fortsatte Japan sin framfart genom att eftertryckligt besegra Ryssland i kriget 1904-1905.

Alliansavtalet 1907 mellan Storbritannien och Ryssland var en händelse av stor betydelse för krigsutbrottet några år senare. Tillsammans med Frankrike var nu tre gamla rivaler enade i en imperialistisk allians gentemot den andra stora europeiska militäralliansen som främst bestod av

Tyskland, det förenade kejsardömet Österrike-Ungern och den relativt nya regionala makten Italien.

Motsättningarna mellan de två imperialistiska blocken var fastlåsta och det behövdes bara en gnista för att starta ett allomfattande imperialistiskt krig. Stormakterna pressades också av ett monopolkapital som såg stora profitmöjligheter i kriget. Motkraften bestod av en organiserad arbetarklass som lovat att aldrig låta sig luras med i kriget.

Den utlösande faktorn blev det makttomrum som uppstod genom det sedan århundraden försvagade turkiska Ottomanska rikets tillbakatåg från Europa vilket lämnade efter sig ett uppsplittrat och kaotiskt Balkan. Här fanns intressen att ta tillvara för de konkurrerande stormakterna och det räckte med en förändring i maktbalansen för att starta krigsbranden.

Den tändande gnistan blev skotten i Sarajevo då serbiska nationalisterna mördade Österrike-Ungens kronprins Frans Ferdinand 28 juni 1914. På dagen en månad senare kom den formella krigsförklaringen.

Lärdomar av världskriget

Ledare i *Proletären* 31/7

Uppmärksammandet av 100-årsminnet av första världskrigets utbrott kantas av sönderkljade hårbottnar. Snart sagt alla mediala rum befolkas av tyckare som försöker förstå hur det hela kunde ske.

Hur kunde Europa som är bärare av humanismen och förnuftet, plötsligt kastas in i ett vanvettigt krig? Ett krig utan varken mening, mål eller segrare, som trots detta applåderades av sin samtids mest framstående politiker, filosofer, författare och andra skönandar. Ett krig där alla sidor påstod sig slåss för samma europeiska civilisation och kultur.

Svårigheten att förstå är lättbegriplig. Historien skrivs som bekant av segraren. Den borgerlighet som står för historieberättandet, efter att ha gått segrande ur den första rejäla kraftmätningen med socialismen under 1900-talet, är samma borgerlighet som bär ansvaret för första världskrigets blodbad. Precis som för 100 år sedan lider den europeiska borgerligheten av en uppblåst kolonial självbild och en barnatro på kapitalismens förmåga att skapa fred, välstånd och harmoni.

Påståendet att Europa förlorade sin oskuld i och med första världskriget gäller bara för den europeiska borgarklassen. För arbetarrörelsen rök oskulden, som senast, vid krossandet av Pariskommunen 43 år tidigare. När den tyska och franska överklassen slöt fred med varandra och tillsammans slog ner arbetarrevolutionen och slaktade revolterande arbetare i tiotusentals.

För Afrika och Asien var det halva århundradet som föregick första världskriget en enda lång våldtäkt. Den humanism som präglade de europeiska stormakternas självbild var som bortblåst i kolonierna. Detta Europa som ”arbetar på den fullständiga lyckans stora projekt”, måste som borgerlighetens ideolog Herbert Spencer uttryckte det, utrota ”sådana sektorer av mänskligheten som står i dess väg”.

Det första världskrigets barbari var inte nytt. Det nya var att det skedde i Europa, att det var européer som slaktades i massomfattning och att även många ur de högre klasserna strök med på slagfälten.

Framförallt punkterade kriget frihandelsliberalernas tro på att ömsesidigt handelsberoende förhindrar krig. Tvärtom så var kriget resultatet av det kapitalistiska systemets internationella konkurrens och ständiga tillväxt på ett klot där marknader och resurser är begränsade.

När världen blev för trång för konkurrerande imperialistiska makter förbyttes de vackra lov-sångerna om mänsklighetens fred och lycka till lika högstämda lovtal om kriget som vägen fram för kultur, civilisation och demokrati.

Givetvis finns ingen automatik i detta, den förenklade bilden att imperialism oundvikligen leder till krig är just en förenkling. Krig är bara ett sätt att lösa motsättningar och krig mellan stormakter kostar ofta mer än det smakar, även för de härskande klasserna. Men för den som vill förstå första världskriget gäller det att förstå hur det kapitalistiska systemet fungerar. Då måste man se bortom de ideologier och fraser som de härskande klasserna alltid klär in sina intressen i för att vinna folkligt stöd till kriget.

Denna sanning är allt för magstark för borgerligheten att acceptera. De traskar på i fädernas spår. I kampen om marknader och i jakten på maximal vinst är alla medel tillåtna. Allianser uppstår och går under och krig och krigshot i olika former är aldrig långt borta. Som alltid är den demokrati och humanism som präglar självbilden som bortblåst när det kommer till statskupper, invasioner, blockader och drönarattacker.

Samma sak är det med den klassamarbetande socialdemokrati som förlöstes ur kriget, när den svek tidigare löften om att till varje pris förhindra kriget och istället valde sida med sina egna respektive borgarklasser.

Även om mycket vatten har runnit under broarna på 100 år så är grundsynen den samma. Det privata näringslivet, dvs kapitalistklassen, utmålas som allas vårt intresse. Och fackföreningsrörelsen har tagit som sin uppgift att stärka de stora exportföretagens konkurrenskraft på

världsmarknaden. En sådan arbetarrörelse, som har gjort de egna kapitalisternas intresse till sina, har redan beträtt den väg som 1914 ledde till skyttegravarna.

2014, precis som 1914, ligger fredens möjligheter hos arbetarklassen. Fredens säkraste försvarare är en klassmedveten arbetarrörelse byggd på internationalism. En arbetarrörelse som i varje utvecklat kapitalistiskt land måste rikta kraften mot den egna härskande klassen och de internationella allianser och unioner denna ingår i.

Svenska fredsvänner måste rikta krutet mot Svenskt Näringsliv, Carl Bildt, Urban Ahlin, EU och Nato – det är den viktigaste lärdomen från 1914.